

ទំនាក់ទំនង

ពេជ្ជមណ្ឌលក្ររាយតិច

គ.ស. ២០១៧

মুন্দু পাখির মুকুল
বেগ করে আসে

1.00

เรื่องมณฑลนครราชลิมาน

พ.ศ. ๒๕๖๗

๙๙๙

พิมพ์โรงพิมพ์สภพิพารณ์นาก

คำนำ

หนังสือเรื่องน้ำพื้นที่ในเมืองเชียงใหม่เมื่อ
คราวเกินทางออกไปตรวจราชการราชทัศ (เกิน
มาราคุณ กมลาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๗) เห็นมีเวลา
ว่างจึงคิดขอกำชับให้ก่อเทียนไว้เปรียเห็นภูมิปะระ^{น้ำ}
เทศบ้านเมืองซึ่งมีนาทีจะต้องรับ แต่ความตั้งใจ
จะดังนั้นเพียงจะได้ไว้เพื่อช่วยความจำเป็นขอ
สำคัญ จึงคิดแต่งเป็นบทหมายถึงลูกชายที่
เมืองนอกเล่าเรื่องราวกับไทยไปพบรเห็นไทยความรู้
ความสังเกตุมาประการใดบ้าง ด้วยหวังจะให้
รู้เรื่องราวลักษณะภูมิปะระเทศในบ้านเกิดเมือง
น้ำกรุงของตนกวัยเด็กประการหนึ่ง ครั้นต่อมา
ได้รับฟ้องตัวภรรยาของตนมาหากไทยลัง เนื่องใน

(๖)

งานแสดงสยามรัชพิพิธภัณฑ์ ให้ណาถ
รวมเรืองราวด้วยประวัติการบ้านเมือง เห็น
พอย่างลงกันได้ ใจเขามารวบรวมแก่ ใจเพิ่มเติม
ให้เป็นหมวดเป็นตอน ทงซึ่งอ้วกหมายเหตุเรือง
มนต์คลอนครรราชสมາ พ.ศ. ๒๔๒๗

ในเรืองที่เกี่ยวแก่ ตำนานบ้านเมืองนั้น
ข้าพเจ้าไม่มีความชำนาญในทางโบราณคดี แม้
จะได้สืบสานเรืองรวมความคิดของผู้ที่ทรงเกี่ยว
ข้างนั้น ก็ยังไม่เป็นการเพียงพอที่จะยก
ถือเข้าเป็นหลักฐานได้ยากทว่าอย่างทั้งเรื่องประวัติ
การสร้างปราสาทหินบนเข้าพนมรุ้งแล้วยังคงค้ำ
ปราสาทหินที่เมืองพิมาย ปราสาทหินที่วัด
พนมวัน ม่นท่านเล่าสืบทกันมาว่า

(๓)

“ สมัยค่ายหนึ่ง ทรงพระพักษาสายยังแฝด
ไม่ถึงทางข้างเดิน พระนรมย์เป็นราชานี
ประกายไปด้วยตื่นทวยหาญ แล้วชา
ราษฎรสมบูรณ์มั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ ท้องทะเล
เกื้อขยะเข้าบริทั้ พระมหาชนชัยราชทรง
พระนามว่าพระเจ้าสินคสถาน เม่นคนชาติ
พระมหาณ มีพระราชาณาจารักษ์แฝดไปในทิศ
ทั้ คือข้างทิศตะวันตกจากเขัสตพวนบวรพ
(พระพักษาที่เดิน) ทิศตะวันออกจากเมืองเชิง
ทิศเหนือจากพระนรมย์รำปัก (คือรำปักก์)
พระมหาชนชัยพุทธามณฑลทรงพระบริชาหลัก
แหลมในพระมณฑลสาสนา อยู่มานานหนึ่งพระองค์
ทรงรำพิงถึงกาลข้างน้ำว่าพระพักษาปรากฏ

(๔)

มั่นคงขึ้นในมัชฌิมปะรเทศ แล้วพระมหาธรรม
ท่องเที่ยวตามเชิงเข้าบรรทัดข้างทิศตะวันตก
เลี้ยงเห็นอีกสองทางพระนครหลวงพระบาง และ
รามัญปะรเทศแนะนำให้ประชาชนถืออาสาสนนา
พระพุทธท่อ ๆ กันมา จะปล่อยให้เป็นอยู่ เช่นนั้น
ให้แต่พรมมัญญาสนาจะวัฒนาการตามรัฐ
สูงไปชั่วภานานไก การศาสนาเป็นของสำคัญ
ที่สุดของปะรเทศ ทำจะอาสาสนนาเป็นข่ายเพื่อร
บดิษกันหมื่นชื่อนามกรทั้งเข้ามาย้ายในพระราชน
อาณาจักรของเราซึ่งผ้ายปราชินทิศ และปลูก
ให้ประชาชนภูมิให้ถือพรมมัญญาสนาโดยเคร่ง
ครัดยังขัน ในยุคหน้าอาณาจักรพรมมัญญาสนา^๑
แผ่ไปข้างทิศตะวันตก คือทั้งแต่พระนครزمไป

(๔)

ราบทึ่งดพบริ แต่ประชาราษฎร์ของพระองค์
มีอยู่ ๒ จำพวก คือชาติพราหมณ์พราหมัง^น
ชาติเขมรพราหมัง ชาติเขมรเป็นส่วนมากชาติ
พราหมณ์เป็นส่วนน้อย วิชาชีวัตทั้งหลายเป็น^น
ผู้เชื่อใน ชาติพราหมณ์เกี่ยวแก่ทางศาสนา
โดยมาก ชนชาติกรีกเป็นผู้นำวิชาชีวัตเข้ามา^น
ในสมัยโบราณราษฎรทางข้างแผลบนมณฑล ตงขัน^น
เรือนอยู่ตามเชิงเขาและตามเนินสูง ๆ (ซึ่หลัก^น
ถานว่า ตามเชิงเขาทั่วไป และตามเนินสูง ๆ^น
มักพบร้านโบราณ ปราสาทเทหรปั่ค่าง ๆ ที่คัน^น
พบยัง ไม่พบร้าง ที่คันพบจะมีให้เห็นพอเป็น^น
พยานได้ คือ ในท้องที่อำเภอหนองมีอยู่ เรียก^น
ว่าปราสาทซ่องสระแหงคงอยู่เหลือมเนาทางทิศ^น

(๖)

ก ตัวน้ออกปากซ่อง) เมื่อทรงพระราชนำริห์ทั้งนี้
แล้วทรงบปะชุมเสนาข้ามอาทิตย์ทั้งหลาย แล้ว
พระองค์ก็ทรงพระราชนำริห์ลักษณะนี้เสนาข้ามอาทิตย์
ว่าราชอาณาจักรของเวลาทางฝ่ายปีรายปีรายทิศล้วน
แล้วไปแต่บ้านคงพงเข้า ถึงจะมีหมู่บ้านก็เพียง
แต่บ้านเด็กบ้านน้อย ควรจะระบายราษฎรชั้นดี
คับคั่งกันรอบพระนครจนไปตั้งบ้านเรือนทางฝ่าย
ปีรายทิศ และในการที่จะระบายผลเมืองของ
เรารออกไปเช่นนั้นจะต้องอัญเชิญพระมหาณูสานา
ไปประดิษฐานไว้ในทันนั้น ให้เห็นเป็นส่ง่าเฝย
เสียก่อน ชนราษฎร์มีความยินดีในทันนั้น
 เพราะฉะนั้นเราระทัดรัดกว่าทั้งพื้นที่ไปคำริห์ ก็ตั้ง
 วัตถุสาสนานั้นไว้ในสุดท้ายไว้ให้เห็นหลักฐาน

(๗)

ชีวภาพแล้วแต่คุณ ในที่ประชุมก็เห็นพ้องกับพระ
ราษฎร์ที่พระองค์ทรงสั่งให้เกณฑ์พลโดยราลงมัน
กับผู้ที่มีผู้มีอาตุเชยน แกะ หล่อ ขอกหันหัน
กับเกณฑ์พลเมืองซึ่งเป็นครรภ์ครัวอัศวัตถ์ที่อยู่
อาศัยการทำมาหากายเดยงซึพ รวมชายหญิง
ลูก ๑ หมื่น เมื่อการเกณฑ์พร้อมสรรพแล้ว
พระองค์ก็ดำเนินทัพยกจากพระราชวังมาทาง
ปฐราชิณฑ์เดียงเห็นขามาดังคำขอแห่งหนึ่ง
เรียกว่าคำขอแสง โปรดให้ทบุกกองทัพแล้ว
มีพระราชดำรัสสั่งให้กองช่างสร้างสพานข้ามลำ
แสงคั้ยหิน เมื่อสร้างสพานเสร็จแล้วพระองค์
ดำเนินทัพข้ามค้อไปชั้นช่องซ้อม ทิศใต้จังหวัด
สุรินทร์มาดังเข้าลูกหัน (คือ เข้าพนมรุ้ง)

(๙)

ทรงหยกประทับทันน ยังมีสำมาตยผู้หันงำช้อ
ความกราบบังคมทูลว่าไก่พบระฤาษีตนหนึ่ง
อยู่ขันเขา พระฤาษินนขอกว่าไก่เข้าที่ป่ากระเจา
สักพรรณครรมาโผล่ที่ป่ากระเจาลอกน แลพระ
ฤาษิตนนนขอกว่าถ้าอันนี้เกินท่องเทยวไปถึงเขา
ลพบุรี แลเข้าสักพรรณคร เพราจะนั่งไก
นามว่าพนมรัง (ตามภาษาเขมร พนมว่าเขา
รังแปลว่าถ้ำหรือ ป่าถ้ำอันนี้ยังมีปราการอยู่
ทางทิศเหนือป่าสาทเกยวนเรยกว่าถ้ำกระบอก
ที่เรยกว่าถ้ำกระบอกนี้มีลิ้งทางเดินฝังหัน เมื่อ
ผู้คนพบรับแล้วก็ว่างเข้าไปในถ้ำใหญ่ไป จึง
พากันสมมติว่าเป็นทหารหมานซึ่งมากเมื่อ
ลพบุรี เพราเดินไปในถ้ำไก่คลอดลงกัน แล

(๙)

ว่าทกวันนี้จังเป็นวันที่คนพูดปะบ้าง แต่นานยี่
วันแล้ว (ข้อที่ ๔) เมื่อพระองค์ได้ทรงพง
เสนาอัมมาตย์กราบบังคมทูลกถือโอกาสอันนั้นว่า^๕
เป็นเวลาซึ่งเป็นศิริมงคล จึงมีพระราชดำรัสให้
สร้างปราสาทลงบนยอดเขาพนมรุ้ง ด้วยศิลป
ภายนอกคือปราสาทหลังใหญ่บรรฐานหินปูซึ่งทำ
ด้วยหินดุณัมมีค่า ทั้งพระโรงข้างน้ำทางขัน
สำหรับให้สานักชนไปกระทำการเครื่องพิมพ์
สถาบันพรหมมณฑล ผู้คนจะล่วงเสียเข้าไปในทัว
คงคือปราสาทหลังใหญ่ไม่ที่เรียกว่าโรงชั้ง เมื่อก
นั้นแท้จริงหาใช่ไม่ ทำเป็นชั้นประทัดต่างหาก
แลปหินเมื่อนันเข้าไปห้องคือปราสาทหลังใหญ่
ส่วนสร่าน้ำอยู่ทางข้างทิศเหนือปราสาทนั้น คือ

(๑๐)

ชุดขาดนแลพหินมาตามทักษิณค์ป่าวสาทมือปั้กสาระ
เรยกว่า สาระบ่อน ๑ สาระไทร ๒ สาระใหญ่ ๓ ใช้
ศิลปะแลงก่อเป็นเชื่อมรวมของสารสัมหารย์ใช้น้ำ
ร้อยเชิงเขาก ให้คงยันเรือนราษฎรและทำถนน
เดินถึงกันได้สักวาก เมื่อสร้างเข้าพนมรุ่งเสร็จ
แล้วจะไปรุคให้สร้างเมืองท่าทางทิศใต้เข้าพนมรุ่ง
และสร้างเป็นป่าวสาทเล็กบริเวณป่าต่าง ๆ ไว้
ภายในอีกแห่งหนึ่ง สัมหารย์เจ้าเมืองกระทำการ
เคารพบุชาเป็นเด่นภะ ขังก้านน่าของป่าวสาท
ยกคินเป็นคันรวม ชุดเป็นสาระใหญ่ใช้ศิลปะแลง
กรรอบสาระที่เรยกว่าทะเเมเมืองค่า เพาะที่
เมืองค่าไม่มีแม่น้ำลำธารใหญ่ เมื่อจัดการ
สร้างนครเมืองค่าแลป่าวสาทบนเข้าพนมรุ่ง

(๑)

เสร์เจลัว พระองค์ก้าวข้ามพ เสศท่าต่อมาดัง
ล้านาแห่งหนึ่ง ที่เรียกว่าลำมูลเกยวน พระองค์
ทรงเห็นว่าเป็นล้ำชารสำคัญให้ลงไปร่วมลำแม่
น้ำโขงเมื่อกาเรเมะที่ส่งกองทัพยกและหัพ
เรือนายรวมกันໄก จึงมีพระราชดำรัสสั่ง
ให้สร้างป្រោសាកប្រាយព្រំចិំកំរើវត្ថុនីមួយ
គាត់ពាន ។ រដ្ឋទេរងមីនីយេងប្រាយកាយប្រាសាកខ្មែរ
ដុំជូនីមួយ ក្នុងប្រាសាកប្រាយព្រំចិំកំរើវត្ថុនីមួយ
ដើម្បីមិនអាចແឡំងឱ្យ ពេកនាន់ប្រាប់ជូនីមួយ
ធមុនកិច្ចការបើបានស្តុងពេលមីនីយេង
ទុកដាក់ឯកជានីមួយ ក្នុងប្រាសាកប្រាយព្រំចិំកំរើវត្ថុនីមួយ
រាការាតិក (គឺថា មានរឿងការណ៍ដែលពិនិត្យ
ឲ្យរៀងរាល់នានាជាពិនិត្យ គឺថា មិនមែនទំនាក់ទំនាក់

(๗๖)

แลจัดให้เสนาอัมมาตย์ไปรับการก่อสร้างที่วัด
พนมวันชื่นอิกแห่งหนึ่ง แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จ
พระบาทมีสังคրาม ผายชั้งพุทธสถานแผ่นดินนา
เข้าไปในพระมหาปัญญาสถานอิถิ ทั้งพระนครใหญ่
ศึกนกรอม กมชาติกเข้าไปประชุมที่พระนคร
พระองค์ทรงเสด็จ ภริยาทัพกลับเข้าสู่พระราชฐาน
นิเวศน์โดยค่าวัน แลสังคրามในสมัยโน้นเป็น
สังคրามที่แบ่งสาสนากันโดยมาก ชั้งผ้าย
สาสนาระพุทธิยงเจริญชื่นทุกที่ พระมหาปัญญา
สาสนาก็คือยกน้อยกอยลังไป ทางผ้ายราชภูร
ที่เป็นชาติเชมร กกลับหนี้เข้าด้วยสาสนาระพุทธ
พระมหาปัญญาสาสนาการทั้งหมด จนที่เป็นชาติพระมหา
ปัญญาสายสูญ เมื่อพระเจ้าชินกุสตานเสด็จ

(๗๓)

ทิวงค์ ผู้พระมหาชัยคริษภัยหลังค่อมมาก
เป็นผู้ถือพระพุทธศาสนา พระนราธรรมอันเป็นราช
ชนกัตรุกโภรมลง ส่วนทางซ้ายฝ่ายทิศตะวันตก
แลทิศเฉียงใต้ ทิศเหนือ ม้านเมืองยังเริ่มขึ้น
มีพระมหาชัยตราชิราษແเฝ่ำนาบปักคลุมเข้าไป
ในเขตพระราชมหามาด กาลสังคมจึงไม่เสร็จ
กันໄก ในเรื่วนับคัวยร้อยชั้น ในยุคแห่งการ
สังคมแย่งสานั้น ถ้าที่แห่งไช้หังฝ่าย
พุทธศาสนาต่างๆ ก็เกยทั้งน้ำ
หัวและคนเสีย เขาดูพระพุทธเจ้าบรรพุทธะใหม่
ทั่วปรางค์หรือปราชาทถ้าเห็นว่าควรจะคัดแปลง
เปลี่ยนรูปทรงใหม่ก็ทำการเปลี่ยน ครั้นภายหลัง
ฝ่ายพุทธมหามาดในท่อนนคนก็ทำลายพระพุทธเจ้า

(๑๔)

ເຂາເທວປ່ເຫັນວ່າໄວ້ ຂີ່ ເພຣະອຸນນິຮປ່ກວງ
ປ່ງກປ່ງສາກທັງໝາຍທີ່ເມື່ອແລ້ງແລ້ງນັ້ນ
ໃຈໆເມື່ອກາລັນນີ້ສູານຍາກ ວ່າຈະເມື່ອຂັ້ງຜ່າຍພົກ
ຫ້ອພຽມສ້າງ ເວັນໄວ້ຕໍ່ຫລັງໃຫຍ່ໆ ເຊັ່ນອົງກໍ
ປ່ງສາກບ່ານເຂັພນມັງ ຫ້ອປ່ງສາກພິມາຍ ທີ່
ເຫັນປ່າກງູ ຮູປ່ກວງສັນຫຼຸາຂອງປ່ງສາກແລດວກ
ສາຍຕ່າງໆ ຖອນມາຈາກນົກວັດ ນຄຣອມແລພົກໃຈ
ສະມັງນັບວ່າຜ່ອນຊ່າງອັນເກີບກັນໃນສມັຍໂນັ້ນ ກຸນີ
ປ່າເທສະ່ວ່າງປ່ງສາກເຂັພນມັງ ແລ້ປ່ງສາກ
ພິມາຍໃຈໆນີ້ສໍານາມເພລະສໍາຫວັບກາຮສົກວາມທີ່
ທົກທົກແທ່ງ ຈະຫຼື້ຫຼັນເມື່ອກັວຍຢ່າງ ເຊັ່ນທີ່
ຖົກທົກວ່າກາຮອໍເກອນນາງຮອງແທ່ງໜັງ ເມື່ອງຜ່າຍ
ແທ່ງໜັງ ເມື່ອງທົນອົງທົນແທ່ງໜັງ ເມື່ອງ

(๗๔)

ร่อนทองแห่งหนึ่ง เมืองแฟกแห่งหนึ่ง เหล่านี้
เป็นคน มีใบหน้าบ้านเมืองเพลากะทั้งนั้น ทำให้ทำ
เป็นรปภันเมืองเหมือนตั้งที่เรียกน้ำดื่มในเวลา
นี้ไม่” เมื่อยติความังกัล่าวมาทำให้น่าสัน
นิษฐานว่าคงจะมีเรื่องราวอยู่ที่ไหนสักแห่งหนึ่ง
แต่สักน้อยไม่พบ เหมือนเขียนเรื่องนางขอพิมพ์
กมเรื่องราวนี้แล้วสมควรยังไงก็ตามการเมืองพิมาย
แค่ในเรื่องนางขอพิมพ์นี้เหตุผลไม่ถึงท่าน ทง
ยกยาวเห็นไม่สู้จะมีสาระ จึงมีไบร์ทก์ความ
มากล่าวไว้

ส่วนเรื่องที่เกี่ยวกับการทำนาบ้านเมืองในสมัย
เดิมน้ำข้าพเจ้าไก้อ้าศรีคำอธิบายพระราชพงษ์ฯ
ว่าการแลสูนคุกหมายเหตุเรื่องเที่ยวทางรถไฟ

(๑๖)

ชั่งเจ้านายผู้ใหญ่ไก่ทรงไว้ ไม่ใช่ความรู้ความ
ชำนาญของข้าพเจ้าเอง ในส่วนซึ่งผิดพลาดนั้น
ข้าพเจ้าก็ต้องขออภัยด้วยตามอย่างที่นักลงแต่ง
หนังสือเคยขออภัยกันมา

นครราชสีมา

วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๙

พระยาเพ็ชรปาน

สารบัญ

๑ ว่าด้วยภูมิป่าระทศ	หน้า ๑
๒ ว่าด้วยพลเมือง และการทำงาน ทางเดียวชีพ	หน้า ๗
๓ ว่าด้วยพาหนะและทางหลวง	หน้า ๑๖
๔ ว่าด้วยแม่น้ำลำคลอง	หน้า ๒๑
๕ ว่าด้วยศาสนา ความเชื่อถือและ การศึกษา	หน้า ๒๙
๖ ว่าด้วยการเล่น	หน้า ๓๐
๗ ว่าด้วยการส่งข่าวสาร	หน้า ๓๒
๘ ว่าด้วยอากาศ	หน้า ๓๓
๙ ว่าด้วยคำนานษัณ്ഹ์เมือง	หน้า ๓๔

กฎบัตรประเทศไทย

มติทูลครราชสันต์มาอยู่ภาคตะวันออกเฉียง
เหนือกรุงเทพมหานคร ระยะทางราฟจาก
กรุงเทพฯ ถึงเมืองนครราชสันต์มาระหว่าง กีโลเมตร
(เกินทาง ส.ชั้วโนนเกษ) ระยะพื้นผ่านคืนสูง
จากระดับทะเล ๑๘๐ เมตร มีที่อยู่(๑) ถนน
เย็นเขื่อนซึ่งแผ่นดินสังข์ของทางคลองแนวเขต

(๑) เทือกเขานี้จัดหมายเหตุปรากฏว่าตั้งที่ทางฝ่าย
เหนือแต่เทือกเขานั้นไปทางหน้าเมืองหล่มสัก เป็น
แนวลงมาทางใต้ตามลำนา้น้ำตักจนถึงแขวงเมืองสารบุรีแล้ว
แปรไปทางทิศตะวันออกคลอคمدنเมืองนครนายก เมือง
ปราจัลบวร จนแคนเมืองโน้ไฟรในเขตกรุงเทพฯ
เทือกเขานี้จึงแบ่งกลับขึ้นทางทิศเหนือผ่านแคนเมืองนคร
จำปาศักข์ไปตามแนวแม่น้ำไปจนถึงเขตแม่คลอค

ມະຫາລ ຈາກທີ່ເຫັນຂອງຂອງເມື່ອງໄຊຍະນູ້ໄອນໍາ
ທາງທີ່ຕວັນກົດງວນອອກເນື່ອງໃຫ້ຂອງເມື່ອງນົກ
ຮາຊີມາຕ່ອນເນື່ອງເບີນເທິກເຄີຍວັນ ເຊົາເຂືອນ
ທຸກລາວນເບີນເຫັນຢູ່ນ ຕັນໄນ້ຊັ້ນທາແນ່ນເບີນ
ກົງທີ່ກ່ຽວກ່າວ ກົງພຣະຍາໄຟ^(๒) ກົງພຣະຍາ
ກາຕາງ ກົງອ້າານເບີນຕັນ ຍັງມີອາຫາຍາກ ມີຊ່ອງ
ທາງໜ້າມເທິກເຫຼາເຂືອນໜັນລົງ ຄວບ ຜ່ອງກົງພຣະຍາ

(๒) ຕາມຈົດໝາຍເຫດວ່າ ເນື່ອຮັກຄາທີ່ « ພຣະນາກ
ສມເດືອພຣະນິນເກລຳເຈົ້ອຍຸ້ຫັວເສດ້ຈັ້ນນາມເມື່ອນກຣາຊສິນາ
ທາງດົງພຣະຍາໄຟ ທຽງພຣະຍາດໍາວີ່ວ່າ ດົງພຣະຍາໄຟເປັນ
ດັງເບີນໄຟ່ກວາເຮັດວຽກດົງພຣະຍາໄຟໄຟກົນຄົ້ນກວ້ານ ຈຶ່ງກວານ
ນັ້ນຄົມທຸລພຣະນາທສມເດືອພຣະຈອມເກລຳເຈົ້ອຍຸ້ຫັວຂອປັ້ນ
ນານໃຫ້ເຮັດວຽກເສີ່ຍ່ວ່າ ດົງພຣະຍາເຍື່ນ ແທ່ນໜ້າຈົ່ງມັກເຮັດວຽກ
ດົງພຣະຍາເຍື່ນ ແທ່ນໜ້າຈົ່ງມັກເຮັດວຽກໄຟ່ກວ່າ ດົງ
ພຣະຍາໄຟ

ไฟ หรือที่เรียกว่า ช่องป่างส่วนอยู่ในชำເງືອ
ຈັນທີ່ກໍາທ່າງຈາກທາງຮົດໄຟປະມານ ^{ນູ້} ສັນ ເບີນ
ທາງຂັນສະຮະຫວ່າງເມືອງນຽມງາມສິນມາກັບເມືອງສະ
ບຽງ ໃຫ້ເກົວຍິນໄດ້ທາງໜຶ່ງ ช່ອງຄົງພະຍາກລາງ
ຫຣອທເວີກນຳວ່າ ຈ່ອງນາງສະຜມອູ້ນໃນຈຳເງືອ
ກ່ານຊັນທົກເມື່ອທາງລົງໄປໃຫຍ້ມາດຸລ ຮາຍງວ
ທີ່ສັງຫຼັບຫຼັງ ຖ້ອນຂັ້ນລົງທາງຈ່ອນເມື່ອນສ່ວນນາກ
ແຕ່ໃຫ້ເກົວຍິນໄມ້ໄດ້ທາງໜຶ່ງ ຈ່ອງທະໄກອູ້ນໃນ
ເຊກວໍາເງອນາງຮອງຈັງຫວັດ ^{ວິວມຍ} ເມື່ອຈ່ອງ
ທາງຫລວງໄປອ້ວຍປະເທດລົງໄປເຂມຮຳ ເບີນ
ທາງເກົວຍິນບຽວທົກສິນຄ້າຈາກເຂມຮຳ ມີປຳແໜ້ງ
ປຳລາຍ່າງເມື່ອທັນ ^{ເຂົ້າ} ເຂົ້ານມາຈຳຫຳຍື່ນເມືອງນຽມ
ງາມສິນມາທາງໜຶ່ງ ຍັງມີຈ່ອງບ້ານກວກ ຈ່ອງ

ມະຫາດນគរຈະສົມານີ້ແກ່ທີ່ປະມາດ
ເຮັດວຽກ ກົງໄດ້ມຕໍຣ ຖໍ່ກົນສ່ວນມາກເຢືນກວຍ
ເລື່ອຍືກ ບາງທຳບໍລິຄັດຕັ້ງກົດກົດໄປຮ່ວງ ຕະອກ
ດັງ ๖ ຕະອກອາພໝໍທີ່ນີ້ນີ້ກັ່ນເວີຍກວ່າ ທີ່ນແວ່
ນີ້ມາກບ້າງນັ້ນຂ້າງ ຂັ້ນເຂົ້ານມາໃຊ້ໄວຍດນນ

๔

ให้ก็เกือบเท่ากันที่น้อยมากกว่า ภูมิปะระเทศ
 เป็นที่ก่อนลับบักบั่นแล้ว ราษฎรทั้งหลายเรื่องทำ
 เลือกส่วนไว่นานตามชายแดน แต่ท้ายอย่างอันเป็น
 ที่ชุ่มชื้นควรแก่การเพาะปลูกเป็นหมู่ ๆ ทั่วไป
 ที่ระหว่างก่อนบางแห่งเป็นท้องที่ทำนาได้ ใหญ่
 โตกมิ บางแห่งเป็นที่ลุ่มลักษณะทำการเพาะปลูก
 ไม่ได้ ทั้งนก่อนส่วนมากเป็นข้าไม่กระยาดาย
 ไม่เต็งไม่รังเป็นพัน เป็นที่แห้งแล้งทำการเพาะ
 ปลูกไม่ได้ ราษฎรได้อารยเป็นที่เลียงสัตว์
 พาหะน้ำ น้ำที่ระหว่างก่อนซึ่งเป็นท้องที่กว้างใหญ่
 เช่นที่เรียกว่า ทุ่งโพธิ์เตย ทุ่งโโคกสูงในอำเภอ
 เมืองนครราชสีมา ทุ่งคอหงษ์ ทุ่งมค่า ทุ่ง
 หลุย์ปลอกในอำเภอโนนวัด ทุ่งสำริด ทุ่ง

นางเหรินในสำราญพิมาย ทุ่งกระเต็นในสำราญ
นางรองเมี้นหัน

จากเมืองนครราชสีมาไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๔๐ กิโลเมตร เมื่อถึงเรียกว่า คงคคะ คงสระตะเคียน คงอิฐาน คงผักแวง (ข้าส่วน) และตวนตกเฉียงทางประมาณ ๑๖ กิโลเมตร เรียกคงเขาวง ก็จากเมืองชรีรัตน์ไปทางทิศเหนือประมาณ ๔๐ กิโลเมตร เรียกว่าคงสัก (เขมรแปลว่าหน้า) และทิศตะวันออกเฉียงทางประมาณ ๔๐ กิโลเมตร เรียกว่า คงเซอสลับ (เขมรแปลว่าไม้ตาก) คงสายทะยู กับในรังหวักไซบูมอยทางทิศเหนือทางประมาณ ๑๖๐ กิโลเมตร มีข้าไม้

ພູຍ່ງຊື່ເປົ້າໄຟມີມາຄາ ພວກພ້ອຄ້າໄຟນີ້ຂອອນໜູາທ
ທຳສ່າງໄປຈໍາຫ່າຍຕ່າງປະເທດຜ່ານກຽງເທິບ ۱
ໂຄຍກາງຮັດໄຟ ຍັງມີໄຟ ອືນ ۲ ທີ່ມີມາຄາ ເຊັ່ນ
ໄຟປະເທິງແຍ່ນກັນ (ຈະຖຸເລື່ອຍືກໃຫ້ປະວັດເວົ້ອງ
ໄຟພູຍ່ງນົດທະນາຄວາມສົມາ)

ພລເມືອງແລກການທຳມາຫາເລີຍຊື່ພ

ພລເມືອງນົດທະນາຄວາມສົມາມີປະມາດ
៥៦៤,០០០ ດົນສ່ວນນາກເບີນຄົນໄຟຍ ໜົມເຊືອສາຍ
ຂນບອຮັນເນື່ອມແລກພາຍເບີນລາວປະມາດ ۱ ໃນ
២ ສ່ວນ ຜັ້ນທີ່ໄຟຍົງໂຄຍນາກທັດຜມຝຶກບັກທາງໜ້າ
ເຫັນວີ ເບີນຫາວເຂມຮມີປະມາດ ១៣,០០០ ດົນ
ຍັງມີຄົນອີກໜີນີກທັນງວ່າຍົກກັນວ່າ ຫາວນທີ່ລວ່າ
ທັງບານເຮືອນອີຍ່ຕາມເຊີງເຂົມມີປະມາດ ១,០០០ ດົນ

๙

ไม่ซ้อมอยู่ในหมู่คนพนแม่อง ถ้าผิดพลาดเห็นคน
มากก็มีภัยหลบหนี พอกว่ามาหันต่างหาก
การตกแต่งร่างกายผู้ชายผู้ชายนุ่งผ้าเหมือนชาว
เมืองในชนบท แต่ผู้หญิงนุ่งผ้าพันคอทับชาย
เห็นข้างนอกคล้ายถัง มักเย็บผ้าตาเล็ก ๆ
เรียกผ้าตาเมล็ดคงาทอใช้เองบ้างซื้อแลกเอาขัน
ไปบ้าง ส่วนเสื่อสีกำชับลิบคอบางไว้ผอมยว
เกล้า้มวย บ้านเรือนทำเป็น ๒ ห้อง เสาไม้ทับ
เปลือกทำเป็นจานยักพนสองรัว ๔ ศอก เครื่อง
บนແລພນไม่ทุบเปลือกหรือไม่ไฝ่ตามแต่จะหาได้
ในหมู่บะระเทศ บูพนควยเปลือกไม้หรือไม้ไฝ่
หลังคามงควยใบลานหรือหญ้า ผ้าทำควย
ใบลานหรือไม้ไฝ่ กว้างประมาณ ๖ ศอกยาว
๑๐ ศอกหรือ ๑๒ ศอก มีน้ำออกซานหน้าเรือนบ้าง

๔

ไม่มีบัง แท้ที่กวากให้ดูเรื่องสอกไม่รอก
รุ่งรัง ผิวเนื้อคำแตงพวงโรโกymาก ประกอบ
การเลยงซึพในการทำไว้ข้าว ไว้พอกแฟงแตง
น้ำเต้า ทำไว้ให้เก็บของข้าวย พอกชาวบ้าน
ที่คุณเคยทำภารติกต่อหน้าเขาของชนไปแลกมา
ทำหน่ายในตลาดต่อไป บางพอกที่คุณคนพาเข้า
ของลงมาทำหน่ายเองก็มี ประเพณีการแท่งงาน
มีการสืบทอดอย่างคนไทย เรียกค่าน้านมอย่างน้อย
เป็นเงิน ๑ บาทเพ่อง และในเวลาเมื่อนำขาย
หญิงไปอยู่เป็นค่าครองใช้ ยิงขึ้นสูง การข่วยใช้
ใช้ยารักไม้ ชนผู้ เรียกว่าผู้คนเดียว มีคน
เดียวผู้เรียกว่าหมอ เรียกเขาวัญเข้าอย่างน้อย
๑ บาท เมื่อถูกใช้ผู้ช่างเผาบัง

ว่า ไทยเชื้อสายแลกกำเนิดแห่งคนเหล่านี้^๑
 เนื่องมาอย่างไร ปราชญ์เป็นคำอธิบายของ
 พระเจ้าบรูมังค์เรอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
 ไว้ในพระราชนพงษาวการฉบับพระราชนหัตถเลขา
 ว่า แผ่นดินนี้เป็นท้องศยามปะเตเคน^๒ แต่ก็มี
 เป็นที่อยู่ของปะชาชน^๓ ชาติ คือ ขอมชาติ^๔
 ลาวชาติ^๕ ชาติภูมิของขอมอยู่ที่แผ่นดินที่
 ข้างใต้ คือที่ Eisen เมืองเซมรเปญ^๖ และกามพย
 ทະເລເຂົ້າມານໃນລຸ່ມແນ່ນໍາເຫັພະຍາຊັງຄອນໄຕ
 ຄລອດອອກໄປຈານເມືອງວາມສູງ ชาติภูมิของລາວ
 ຂີບ^๗ທີສັງຂາງເຫັນອາກລຸ່ມແນ່ນໍາຂອງ ຕັ້ງແຕ່ເຫຼາ
 ບຽວທັດຕ່ອແກນເມືອງເຂມຮັນນາ คือໃນທັດ^๘
 ມັດຖາລັນຄຣະສິມາແລມະຖາລູບລ ວົ້ອຍເຊົາ

ອົກຮັດອົກໄປຈະຜົນຜ່ານແມ່ນາຂອງທາງລຸ່ມ
ແມ່ນ້າເຫົ້າພວະຍານ ຖ້ອງທີ່ມະຫຼາມພາຍັກເປັນ
ລາວເຄີມເຊື່ອລາວຂັ້ງໃຫ້ເຫັນຈະລົງມາຕ່ອງຂອນຮາວ
ເມື່ອງສວຽບໂລກແລ້ມເມື່ອງຕາກ

ໜັນຈາຕີຂອມແລ້ລາວເຄີມເປັນອ່າງໄວ ຈະຮ້
ໄດ້ໃນເວລານີ້ເພີ່ມວ່າ ບຸກຄົດຈຳພວກທ່າງເວີຍກ
ວ່າ ຂໍ້າ ຂຸນູ ເຊົມ ມອງ ເມື່ອງເຫຼັນ ກາຍາທ່ານ
ພົກເປັນກາຍາຂອມ ຈຶ່ງເຫັນໃຫ້ວ່າໜັນຈາຕີເຫັນ
ເປັນເຊື່ອສໍານາແຕ່ຂອມ ສ່ວນລາວນັ້ນລາວເຄີມ
ຄົດຄົນຈຳພວກທ່າງເວີຍກທກວັນນີ້ວ່າ ລັວ ແລດວ້າ
ເຖິ່ງ ຊັ້ນ ດີ ດີ ເກຍວັນຍົງມອຍໆກາມບໍານາມເຫັນ
ເກຍວັນຍົງມອຍໆກາມບໍານາມເຫັນ ມີກາຍາພົກກາຍາ ຕ່າງ
ທ່ານເໜືອນກັນ ຊົ່ວໂມງກວ່າ ລັວ ແລດວ້າ ກໍ

ນາແຕ່ຄຳເທິງກົບລາວນອອງ ຈຶ່ງໄກ ຮູ໌ວັພວກນທ
ເມື່ອລາວເຄີມ

ຂອນໄທຍເຮົາໃຫຍ່ເຫັນຂຶ້ນໂຄຍນາກ
ວ່າຊາວເມືອງທອຍໆໃນມະນາດພາຍັ້ນ ມະນາດອຸດຽນ
ມະນາດວົງວິນເອົາ ແລ້ມະນາດອຸດຖກວັນເປັນລາວ
ແລ້ວຢາເຂົາວ່າລາວ ທ່າງວິນໜີ່ມອງມະນາດເຫຼຳ
ນ ແຕ່ໄປວາດເປັນເມືອງສາວຈິງ ແຕ່ຊາວເມືອງ
ທກວັນນີ້ໂຄຍນາກເຢືນໄທ (ແລ້ວຢາຄື່ອງວ່າຕົວເຂົາ
ເມື່ອໄທຍ) ເໜີອນກົບເຮົາໃຫຍ່

ສ່ວນໄທຍນັ້ນ ທກວັນນີ້ເປັນຫລາຍພວກ ແລ້ວ
ເຮົາໃຫຍ່ເປັນຫລາຍຫອງວ່າ ໂກ ໄທຍ ຜູ້ໄທຍ ດານ
ເນື່ອງ ເງິຍວ ລົມ ເຫີນ ເມື່ອຄັ້ນ ດົນທກຈຳພວກ
ເຫຼຳນລວັນພົກພາບຢາໄທຍ ແລ້ມເຮັອງວົງວິນໄທວ່າ

ເບີ້ນໄທຍທັນນ໌ ທ້າຕົກມືເຄີມຂອງໄທຍຂອຍໃນແວ່ນ
ແຄວັນແກນກິນທີ່ເຮົາກຖກວັນວ່າປະເທດຈີນຜ່າຍໄດ້
ຖຽງແຫ່ມແມ່ນ້າຍາງສົມາທາງເມືອງເສດວນ ເມືອງຍືນ
ຫຼຳຄລອດການເມືອງລາວ ຖໍ່ເຊີ້ນຕົວນເຢືນອານາ
ເຂົາກເຄີມຂອງໄທຍທັນນ໌ ອຸດ້າ (ຈະດັດເລື້ອຍກ
ໃຫ້ໆໃນພຣະວາພຍາວກາຣທີ່ກ່າວມາຕໍ່ໄປ)

ວ່າ ໂຄຍແນວກາຮາກທຳມາຫາເລີຍງ໌ພື້ນຂອງ
ປະຫາຊານໃນມະຫາຄນຄວາມສິນາ ໄກຍນາກທຳ
ນາມືກາຮາກທີ່ໄວ່ ທຳສົນບ້າງເລັກນ້ອຍເບື້ນຍາງ
ທຳບລ ມືກາຮັບເລີຍງ໌ໄກ່ແລສຸກວພອສົມຄວຽກ
ກຳລັງໄມ່ໄຫຍ່ໄກ ແຕ່ເລີຍງກັນເບື້ນສ່ວນນາກທີ່ວ່າ
ໄປ ມືເລີຍງເບື້ນບ້າງເບື້ນສ່ວນນ້ອຍໄມ່ນາກເໜືອນ
ອຍ່າງທີ່ພວກຈີນທຳໄວ່ ມາຕົງເລີຍງອູ່ທີ່ເມືອງ

นครราชสีมา การทำหน่ายมีพวงกั่นออกไปเที่ยว
 ข้อมและคงร้านรับซื้อวัสดุแลกสินค้ามิข้าว หนัง
 เขาดเป็นต้น อยู่ในตำบลที่เมืองชุมทางแลกไกล้
 ราไฟแล้วส่งไปทำหน่ายกรุงเทพพระมหานคร
 ในตำบลที่ไกลๆ ของไปก็ต้องบรรทุกเกวียนเข้า
 เข้ามาทำหน่ายที่เมืองนครราชสีมา แต่วันจัน
 ที่ไปต้องอยู่ตามตำบล ยังมีการเลียงหินยังฝาย
 กอกผ้าใช้ส่วนยังกันเอง ในพื้นบ้านเรือนตามชนบท
 อยู่มาก แต่เพราะว่าวิธีการกรวยทำเป็นการเลือยก
 ช้าต้องเสียเวลา many จึงเป็นเหตุให้การทำหน่าย
 สินค้าผ้านอกค่อยๆ เจริญเข้าไปดังในเขต
 ชนบทมากขึ้น มีอยู่บ้างเป็นล้วนน้อยที่เลียง
 หินเหลือดังเป็นสินค้า ซึ่งมีพวงพ่อค้าไปเที่ยว
 รับซื้อเขามาทำหน่ายคือไป

มีพัชรคท. ที่เรียกว่าผ้าม้วงทางกรุงออก
ทำในเมืองคราชลีมาเป็นส่วนมาก ทำหน่าย
ใช้สร้อยกันในพื้นบ้านเมืองแล้วมีพวงพม่ามาขับ
ซูอส่อง ไปทำหน่ายในเมืองพม่าเป็นสินค้าอย่าง
หนึ่ง แต่ใหม่ที่ก่อโภยมากเป็นใหม่ที่ส่งเข้ามา
จากต่างประเทศ เทศคัวยเส้นใหม่เล็กและสมอ
กิไม่ป้มทำง่าย เมือยกขันเป็นผนัณแล้วแตก
เรียบรื่นขันน้ำเงากว่าใหม่พนมง แต่ความ
ทนทานสู้ใหม่พนมงไม่ได้

ส่วนคำยลกที่เป็นตอนหน้าแก่การเลียงสักว
พาหนะรายภูรีไปทั้งดันถานบ้านเรือนทำไว้เลียง
โโคฟงมือยี่หลายคำยล นอกจากทำหน่ายใช้
สร้อยกันในพื้นบ้านพนมงแล้วยังเป็นสินค้าอา

ลงไปทำหน้าที่ทางเมืองช้างແຜ่นคินคำ เช่น
เมืองเพ็ชร์บูรณ์ สระบุรี และพระนครศรีอยุธยา
เป็นตน ทิพวกราชภูรในหัวเมืองเหล่านอกนั้น
ชนมาซ้อมเจ้าลงไปก็มาก ยังมีพวกแขกชนมา
เที่ยวซื้อบรุษกรดไฟลงไปทำหน้ายในกรุงเทพฯ
แลส่งออกไปต่างประเทศ กัวยเหกุโคงเป็นสินค้า
สำคัญกังกล่าวมา กระทรวงเกษตรวิชาการจึงคิด
ขึ้นรังพันธุ์โคงชนในมณฑลนครราชสีมา ทั้งกอง^๑
ประสมสัตว์ชนที่คำขลักทำช้างก่อนที่อน

พาหนะและทางหลวง

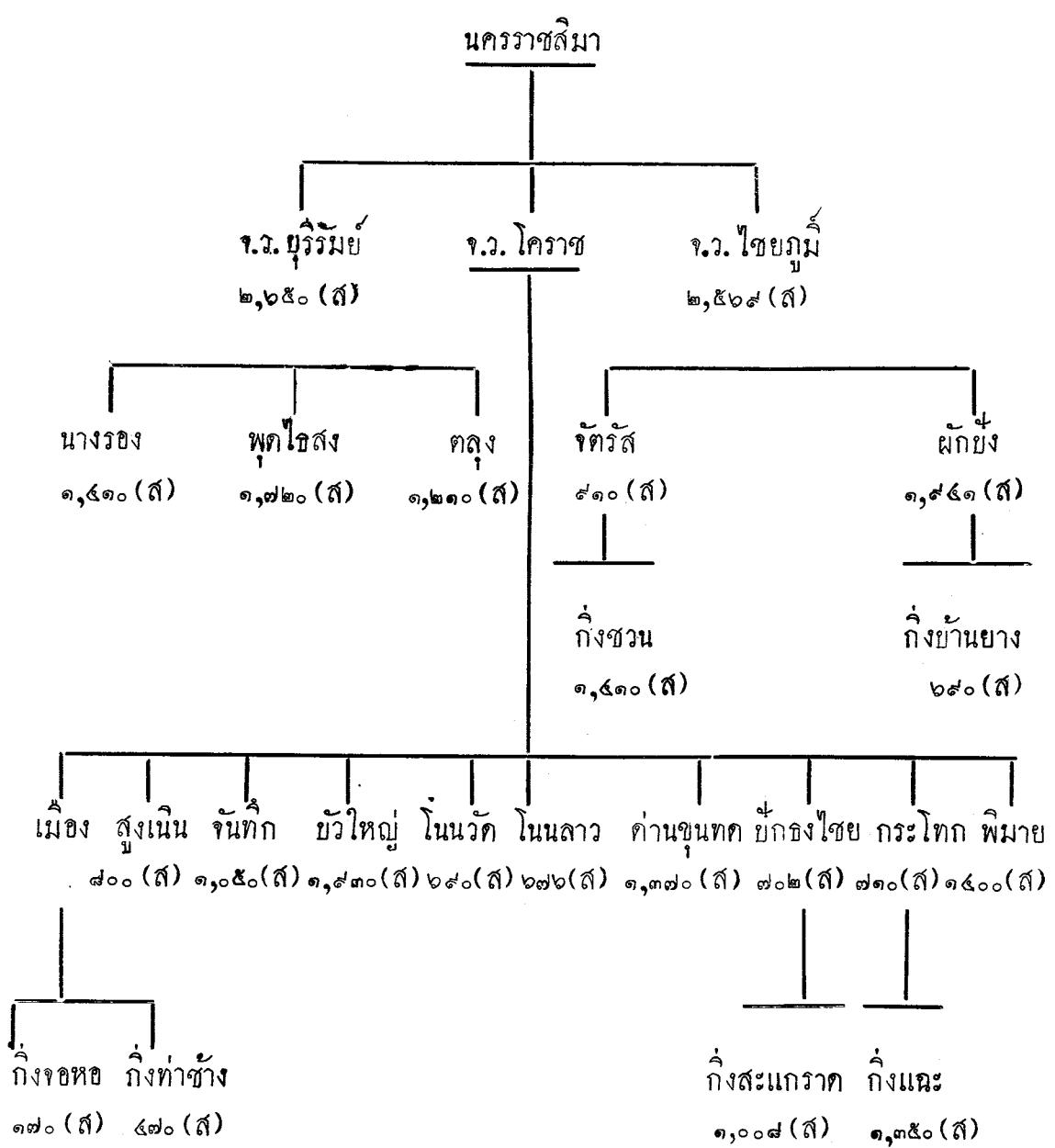
เกวียนเทียมคัวย โคงยังเป็นพาหนะสำคัญทั้ง
ในราชการและภารรับส่งสินค้าการเดินทางไปมา
ล่ามคลอกถังกันทุกหัวเมือง ในมณฑลภาคตะวัน

๘๙ ก เหตุกวยเมืองนครราชสีมาเป็นคันทาง
เป็นตลาดกลางทั้งวันและทำหน่ายสินค้าต่างๆ ไป
ตามตลาดย่อยทั่วทั้งภาค และยังส่งข้ามลำน้ำ
โขงเข้าไปจำหน่าย ในตลาดชายแดนฝรั่งเศส
นอกจากเครื่องจักรเครื่องกลซึ่งเป็นของใหญ่ๆ
แล้วว่าราคายังถูก กว่าที่จะนำเอาเข้าทางแดน
ฝรั่งเศส เพราะค่าภาษีเรียกเก็บแรงกว่าทาง
ประเทศไทย สนใจเครื่องใช้ส่วนอย่างมาผ่าน
ทางประเทศไทยเป็นส่วนมาก กระเบื้องที่
เที่ยมกันบ้างแต่เป็นส่วนน้อยไม่ได้จะแลเห็น
เหตุที่ไม่นิยมใช้กระเบื้อง เพราะกระเบื้องไม่ทนความ
ร้อน เกินทางไกลไม่คิดเหมือนโตก เก็บยัง

ເປັນທັດກວມພັນເມືອງອ່າຍ່າງໜົ້ງ ເປັນກາງອາຊີພ
ຂອງຫ່າວເຂມຣທີ່ຖັກມີລຳແນາຂູ່ໃນເຊົກຮັດນ
ປະເທດສະຫານ ເຕັມເວອນຈຳກາມຮັງຫວັດກຳທຳ
ຈຳຫນ່າຍອຍ່ານຸ້ມາກ ເມື່ອເກວິບນສອງໝັນິກ ເວີຍກ
ວ່າເກວິບນຂຶ້ນຂອນອ່າຍ່າງໜົ້ງ ນັກໃຊ້ເມື່ອເກວິບນ
ນັ້ນຂອນເດີນກາງ ບຽບທຸກສິ່ງຂອງທີ່ໄມ່ຫັກນັກ
ອີກໝັນິກທີ່ນີ້ເວີຍກວ່າເກວິບນສາລີ ໂກຍນາກໃຊ້
ບຽບທຸກໄມ້ແລບປໍສັກວິ່ສິ່ງຂອງທີ່ໄປ ຮູບທຽງໄມ້
ຕ່າງຂະໄຮກນ ມີຜົກເພີຍນອຍ່ອງກວ່າໄມ້ຄັນໄຫ້ກອງ
ເກວິບນ (ຄາມກາຍາພັນເມືອງເວີຍກວ່າທວກ) ມີ
ກມຍິນອອກມາສໍາຫຽບສອກເພັດທຳໃຫ້ສັງໝືນເລັກ
ນີ້ຍີເປັນເຄື່ອງຫຍຸ່ນໄຢນເວີຍກວ່າເກວິບນຂອນ
ສ່ວນເກວິບນສາລີໃຫ້ສອກເພັດທິກັນທວກ ໄມ່ນີ້

กมต้อจากทวกเห็นข้อบ่งเกวียนชนอน เกวียน
 นี่ส่วนสำคัญอยู่ทั่วไปด้วยกันพอกะรังแทก
 ไปตามทางที่เย็น ทราย กรวด หิน ลักษณะได้
 เร็ว จึงต้องทำด้วยไม้แข็ง เช่น ไม้พุ่ง ไม้ป่า กว่า
 ไม้ก้าด ไม้อยางอินทไม้แข็งและเห็นยวใช้
 ไม่ได้ แต่เรือนเกวียนเลือกไม้เบ้าให้เห็นยว
 ก็ใช้ได้ทั่วไป ประทุนเกวียนสถานที่ไม่ได้
 ทนน้ำเปลือกกระโคนเป็นสีดำสอนไปลานหรือจาก
 กันผุนได้ ก็จะทำทรงสันหลังแล้วไปคลายเครื่อง
 ไม้เครื่องผูกมัดแต่เรียบร้อยไม่เรื่อร่าเหมะแก่
 ภูมิป่าเทศ ยังไม่มีพาหนะอย่างอื่นทั่วไปกว่ามา
 เปลียนแทนราคาก็ขายกันประมาณ ๔๐ ถึง
 ๕๐ บาท และแต่ละอย่างก็อย่างเดียว ส่วนความ

ทบทวนถ้าข้อมแซมรักษาตัวใช้ไว้ระหว่าง ๘
ถึง ๑๐ ชั่วโมงนักไกด์ประมาณ ๔ ราย เดิน
ทางได้ช้าลงถึง ๒๐ ถึง ๒๕ เมตร สำหรับใน
เวลาปกติน่าแล้ว และแต่การบรรยายหนักเบา
อาจเดินทางได้ในวันหนึ่งรวม ๒ ถึง ๓ ชั่วโมง
จะเดินมากกว่านั้นก็ได้ถ้าการเดินทางน้อยกวัน
แต่ถ้านานวันต้องพักผ่อนแรง โภคเพื่อนให้ล้า
สำหรับที่จะเดินทางต่อๆไป ห้ามชนนั้นก็ต้อง^{ห้าม}
เปลี่ยนโภคจึงจะสกัดในการเดินทางด้วยพาหนะ
เกวียน ประมาณระยะทางที่จะไปมาติดต่อถึง
กันหาก

ກົດມະນາຄວາມສົມາຈີງຍັງຈັກຕອນມືເສັ້ນທາງ
ອັນດາວຣໃຫ້ເຂົ້າພັກເຊົມໜູນນິທັງປ່ວງ ເພື່ອການ
ປັກຮອງແສກວຽກຸດທີ່ທ່ານໄວ້ຢູ່ກ້າວໜ້າທ່ອງ

ແມ່ນໍ້າລຳຄລອງ

ກ່ວຍເຫດທຸກນີ້ປະເທດມະນາຄວາມສົມາ
ອີ່ນແຜ່ນຄືນສົງກັງລ່າວມາ ສາຍນ້າໜຶ່ງໄຫລມາ
ຈາກທີ່ຕ່າງໆ ກັນແລວນວ່າວ່າມີລົງສາຍໃຫຍ່ ໃນຖຸ
ນ້າ ຖ້າໄຫລເຊື່ອວແຮງລັນທ່ວມຄົງບ່າລົງໃນທີ່ວາຍ
ດຸ່ມທີ່ໄປ ແລະກໍໄຫລເດືອນໄປຮວມລົງລຳແນ້ນ້າ
ໂຈງເລື່ອໝາດ ຄອງເຫດອອຍເປັນຫັວງເປັນຄອນເກີນ
ຂັ້ນໄປມາໄດ້ທີ່ໄປ ເບີນກົງນທຸກໆ ລຳນ້າໜຶ່ງ
ຈະໄກກລ່າວຕ່ອງໄປ ລຳນ້າໃຫຍ່ ຈີ່ໃນເນັ້ນທີ່
ອູ່ແກ່ນ້າແລະພັນໝົມຈົາຫາຕີເໜີນຂອນຍ່າງລຳນ້າ

๔๙

ทางที่แพร่คินต้า เมื่อ拿出มาตั้งๆ ก็ไปรวม
ลงลำมูลพากให้หละเลอนตามสายน้ำไป รายวูร
ซึ่งโดยมากถังขันเรือนอย่์ตามชายถอนจังท้อง
อาศัยใช้น้ำขังน้ำหนองตามท้องนาย บางแห่ง^น
ก็ต้องชุกทำทั้งน้ำไว้ใช้ให้พอเดียงคนเดสตัว
พาหนะในถูกแล้ง เรียกน้ำตามภาษาพนเมือง
ว่าบุ่งขังระลุมข้าง

ลำน้ำมูล เป็นลำน้ำใหญ่ทันน้ำจากภูเขา
บรรทัดในคงพระยาไฟ ปลายลำน้ำมูลไปออก
ลำน้ำโขงที่เมืองสุวรรณศรีในเขตวัฒเศส
เมื่อเวลาที่เหลือออกจากภูเขาก็เป็นลำชารเล็ก ๆ
กว้างไม่เกิน ๓ วา ครันไหหล่อๆ ลงมา
ก้มแม่น้ำลำชารขึ้นให้ลงมาบรรจบร่วมกันค่อย

ให้บุญฯ ในตอนทั้งแต่ต่ำขลั่วช้างซึ่งเป็น
ทักษิณข้ามเขื่อนแม่น้ำเจ้าพระยาและสถานีรถไฟ
สายอุบลผ่านไป เป็นลำน้ำกว้างปีกจากเครื่อง
กีดขวาง จึงมีพ่อค้าคิดเกินเรือไฟเรือยนต์ชน
สินค้าระหว่างอุบลและนครราชสีมาชั่วๆ ตุ่น
เดือนก็ต้องหยุดทั้งคันค้างแห้งอยู่ในลำคลอง
รอตุ่นนำมานำในบ้านใหม่ต่อไป ได้เริ่มเกินมาตั้งแต่ปี
พ.ศ. ๒๔๕๒ วิมลดำเนินนำมูลค่าต้นกระเบื้องหัวทวายไป
ในตอนข้ามเขื่อนพิมายห่างจากปีกจากพิมายทาง
บาระมาน ๗๖๐ เมตร มีไทรงานอยู่ต้นหนึ่ง
เป็นไทรยักษ์มีสาขาให้บูชาปักกลุ่มเป็นกรวยร่วม
ชวนซึมแห้งหนัง

ล้าน้ำซี่ ตนนำมานำจากเทือกเขาให้ญี่ปุ่นเรียกว่า
ภูเขาน้ำในอีสาน ทั้งหัวที่ใช้ภูมเป็นล้าน้ำ
ให้ญี่ปุ่นอีกด้วยหนึ่ง สายน้ำไหลผ่านไปยัง
ขอนแก่นและมหาสารคาม ร้อยเอ็ด มีล้าน้ำอิน
ไหหลาบริขึบอิกหอยสาย ปลายล้าน้ำไปร่วม
แม่น้ำมูลที่เห็นอีเมืองอุดรราชธานี
นอกจากล้าน้ำให้ญี่ปุ่น สายน้ำแล้วก็มีล้าน้ำ
ที่ไหลแยกจากที่ต่าง ๆ มาร่วมลงล้าน้ำมูลอิก
หอยสาย เช่น

ลำทะคง ต้นน้ำออกจากโพรงเขาให้ญี่ปุ่น
คงพระยาไฟ ที่เรียกว่าเขาน้ำพ . สายน้ำไหล
ผ่านอีสานทิศ (คือเมืองนครในทิศ) อีสาน
สูงเนิน (เมืองโกรากเก่า) ปลายร่วมล้าน้ำ

ມຸລທີ່ຕຳບດນະຄັນ ຂໍາເງອນເມືອນຄວາມສົມາ
 ດຳນັ້ນຮັກເຊີນສາຍສຳຄັງທີ່ໄກກັນທຳນັບຊັກນັ້ນ
 ເຂົ້າມາຕາມລຳປຽບເຂົ້າມາເລີຍງໃນເມືອນຄວາມ
 ສົມາ ຈະໄກກັລ່າວຕ່ອງໄປໃນທອນເມືອນຄວາມ
 ສົມາ

ລຳເຊີ່ງໄກຣ ຕັ້ນນັ້ນຂອກຈາກເຫົາໃນຄົງພຣະຍາ
 ກລາງເຮືອກວ່າເຂົາເຫວທາຍ້ວ່າ ສາຍນັ້ນໄຫລຜ່ານຂໍາເງອນ
 ກ່ານຫຼຸນທົດ ຂໍາເງອນໃນລາວ ຂໍາເງອນໃນວັດ ໄປວ່ວນ
 ດຳນຸລດຕຽບເຊີ່ງໄກຣ ຂໍາເງອນພິມາຍແລະໃນວັດທ່ອກນັ້ນ
 ສອງຜົງລານານເບີນທີ່ຖຸງໄໂຍມາຖືກ ວາຍງວ່າໄດ້
 ທາຄຣຍ້າສາຍນົບທຳນັບຊັກນັ້ນຂັ້ນທຳນາໃນທຸງທັງ
ຝູ້ ຜົງຄລອງໄກເຢືນສ່ວນນາກ

คำพระเพลิง คันธ์นามจากเขากำแพง และ
ทชยสกอเป็นที่น้ำซับแห่งหนึ่ง สายน้ำผ่าน
สำเภาขึ้นไปและสำเภากระโ郭 กว้าง
กว่า๒ สำเภาให้เข้าศรีน้ำสายน้ำกันทั่วทั้งบริเวณ
น้ำใช้สร้อยทำสวนทำนา บนเขานมีต้นมะคา
ใหญ่คันหนึ่งวัดโดยรอบได้๑๗ เมตร

คำสักราช คันธ์ออกจากทุ่งใหญ่แห่งหนึ่ง
เรียกว่าทุ่งกระเต็น ซึ่งเป็นท้อง名义อยู่ในเขต
สำเภาอนางรอง ไหลผ่านสำเภากระโ郭และสำเภา
เมืองครัวราชสินาไปร่วมลำคลื่นในเขตสำเภา
พิมาย กว้างรี๒๕ เมตร ลึก๑๘ เมตร ทำน้ำขึ้นทำนา
สองฝั่งคลองเป็นนาขังเป็นนาไม้ขังเป็นหนอง ๆ

ลำป้ายมาศ ต้นนำมารากษาสันบราทก
 ให้ล่า่นกงสระตะเคียนข้าวเกรียติ ข้าวเกรียติ
 นางรองไปร่วมสำนักห้ามท่าทำบทประสกข้าวเกรียติ
 พิมาย สองฝั่งคลองเป็นข้าวไม้กระยาเดย มี
 ไม้เต็งไม้รังมีนาเป็นสวนอ้อย

ดำเนินเรื่อง ต้นนำมารากษาให้ญี่ทรงช่อง
 กะไกผ่านดงประคำข้าวเกรียงนางรอง ป้ายคลอง
 ไปร่วมสำนักห้ามท่าทำบทประสกข้าวช่อราก
 ทำบทหนองปล่อง เป็นต้นนำมารากษาให้ปะโยชน์
 แก่รายภูริในข้าวเกรียงนางรอง ได้บัดกทำนบั้งนำ
 เจ้าไว้ใช้สร้อยแล้วทำนาทำสวนไก่ลายทำบท
 ในเวลานี้มีทำนบั้งในเมืองคนกราชสิมาน้ำมัน
 ๔๖๔ แห่ง

ສາສະນາແລກງານສຶກໝາ

ພັນພດເມອງມະນາຄດນគຽະສີມາວ່າ ໂໄຍສ່ວນ
 ນາກຍັງອໍຍ່າງກາງການສຶກໝາແລກງານຈິງຢາຂັດ
 ນບດອພະພທອສາສະນາສີບທ່ອກນມາ ນິວຕົຮແວກ
 ກສຳນັກນສູງ ແລະ ແຫ່ງໃນສູງຈະຜົງພາຍ ນິ
 ພຣະສົງມປະມາດ ສັນຕ ວປ ຍັງມີກາວດອິຜ
 ຄອລານມັນຄອງສົບແອນມາອິກດ້ວຍ ວ່າເຢືນສົງທີ່
 ຄັກຄືທີ່ອາຍັນຕາລຄວາມທຸກຊື່ສູງບໍ່ວຍໃຊ້ໃຫ້
 ບັນເດືອນຫວຼາຍໄດ້ ທກວິນຕາມໜ່ານໃນ
 ຜົນທົງມີຄາລພະກົມເຮັດກັນວ່າ ຕາງໆ ເມື່ອ
 ໂໄງໂກຮົງເກຮັງເລັກນີ້ເຖິງ ບນຄາລໄມ່ມີວປ
 ນີ້ຮ່າງຂະໜາດໄມ້ທຳເຢືນວປກາຍແລນວາງ
 ເກະກະກັບຫຼຸບໂຕ ກະບອນອິກ ແ-ຕ ຕົວ ສັກ
 ພທນ

ກີ່ທ່ານອີໄປບ່າງສຽງເດັ່ນໄວ້ ຍັ້ງມີເຈົ້າທຸກ ເຫັນໆ
 ເຈົ້ານ້ຳ ເຊັ່ນພວກເຕື່ອຍວິນສັຕົວນາມຂະໜາຍໃບໜ້າໄດ້
 ຕັ້ງບູນຈາເຫັນໆ ໃຫ້ມາກພລູສັກຄຳທີ່ມີເນີນການ
 ເກາຮັບອອກລ່າວ ແລ້ວໝາວມກົງວິຍາວາຈາເວີກ
 ກັນວ່າ “ກຣມ” ດັ່ງນີ້ກະທຳດີກັນວ່າຈະໄມ່
 ພົມສັຕົວທີ່ກອງການຫວຼອພົມກົງທາດກີ່ມີ ເວີກວ່າ
 ຂໍລາຍເຊີ້ນຂະໜັດລົງທຶນ ຍັ້ງມີບັດຫລວງເບີນ
 ຜ້າວັງເຮັດສັນນາມາຕັ້ງສູນສາສනາໄວມັນຄາທອລິກ
 ອີ່ທີ່ເມືອງນគຽບສີມາ ເມືອງວຽງ ພ.ສ. ๒๕๔๓
 ມາຕັ້ງອີ່ທີ່ກຳບັດລຳປ່ຽນແລ້ວຂໍຍາຍໄປຕົ້ງທີ່ກຳເກອ
 ອັນກົກອົກແທ່ທັນໆ ນີ້ພວກເຂົາຮົກໄມ່ນາກຄນ
 ກັ້ວຍຂໍ້ສຳຄັນຢັກລ່າວມາ ມະຫາດນគຽບສີມາ
 ຈຶ່ງຍັງຕັ້ງການພະສົງໝາກສຳມາຮັດຄວາມເປັນທີ່ເກາຮັບ

ເລື່ອມໄສແສດຖະກິບຮົມເທັນາສັ່ງສອນຫຼັກຈຸງແລດຕິ່ງ
ກາງກາງສຶກຍາໃຫ້ເຂົ້າດເກີກທີ່ເປັນຜູ້ໃຫຍ່ຕ່ອງໄປ
ໜັກລັງ

ກາຣເລີນ

ມະນາຄຸນກວາງສືມາວ່າ ໂດຍສ່ວນຄົນໄກຍນອກ
ຈາກທີ່ເກີບປາກງູ້ຂອງເສີ່ງວ່າ ເປັນແຫລ່ງນັກມວຍ
ແທ່ງໜຶ່ງໃນພະວະຈາາກຈົກແລ້ວ ກາຣເລີນໜຶ່ງ
ນິຍມກັນໃນພິນໝ້ານເມືອງກົມເລີນເພັດທີ່ຈາວກຽງ
ເວີຍກວ່າເພັດໂຄຣາຊ ອຸປິງໝາຍຂ່າຍຢ່າງນັບຢັ້ງລະ
ໜ້າ ຕັ້ງຕັ້ນວ່າກັນໄປໃນກາງເກີບພາວສໍ້ຫຍາຍ
ບ້າງໄຟ່ໝາຍບ້າງແດ້ວແຕ່ເຈົ້າຂອງງານ ໄຟ້ອັງ
ຈັບເປັນຮູບເວົ່ອງ ແລ້ວໃໝ່ຕົ້ນມີພົນພາຫຍ່ວາຄະໂພນ
ໄຟ້ອັງທຶນແຕ່ງເກຣອົງຂ່າຍຢ່າງໜຶ່ງຂ່າຍໄກ ແຕ່

หญิงที่เล่นเพลงนิยมว่าต้องเป็นนางสาวหรือไม่
มีสามี แต่พอ มีสามีแล้วก็เลิกไม่เล่นต่อไป
แต่ฝ่ายข้างชายหาดให้ยกตัวไม่

ส่วนพวกรากที่มีการเล่นเรียกตามภาษาพน
เมืองว่า หมาขอ เล่นคล้าย เพลงแต่ใช้ภาษาลาว
เล่นให้ตั้งแต่ห้างละ ๑ คนขึ้นไป มีคนเข้าเคน
คนหนึ่ง ความนิยมในเรื่องหญิงที่เป็นหมาขอ
ก็เป็นอย่างเดียว กันกับหญิงไทยที่เล่นเพลง

ส่วนพวกร่มมีการเล่นเรียกว่า เชนรา
เจริญ วิธีเล่นและจำนวนคนก็คล้ายกันกับที่
กล่าวมา เป็นแต่ใช้ภาษาเขมรเล่นเป็นเรื่อง
มีโภนในหนังหรือ ๒ ใบกับกรรง (ใช้ชัยบัคคลาย
เสภา) ค่าหนัง บางแห่งก็มีชุดยกซ้อมกิ
อย่างละหันหนัง

พวกรากวนมีการเดินเรียกว่า กะยะะ วิช
เด่นแล้วนำวนคนก็คล้ายกัน แต่ใช้ภาษาของ
พวกรากวน มีชื่อ (คล้ายชื่อ) เบ้าเสียงแหลม
กับโภนค์หนึ่ง ฉ้องใบหนึ่ง

การส่งข่าวสาร

ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขในมณฑลนคร
ราชสินามีอยู่ที่จังหวัดนครราชสินีมากับจังหวัด
บุรีรัมย์ แต่จังหวัดใช้ภาร์มีโทรเลข
ไม่มีแต่ไปรษณีย์เกิน ๔ วันครั้งหนึ่ง กับ
สำเนอที่เป็นทางสายโทรเลขผ่านไปมีเครื่อง
โทรศัพท์ส่งต่อໄດ້ คือ สำเนอในนวัต สำเนอ
พิมาย สำเนอขัวใหญ่ สำเนอเหล่านี้สามารถปะกต
ระหว่างโทรศัพท์ที่ติดต่อสัมภานด์กันได้ นาพิกา

ក្រុងពេល ២ ក.ក. ឬ ៤ ក.ក. ចាំរូបត្រូវមិន
ធានាបាន កើតឡើងនៅក្នុង ចាំរូបនៅក្នុង^{ត្រូវ}
សំពាល់ទីតាំង និងក្រុង ចាំរូប។ ក្នុង^{ត្រូវ}
ការណែនាំ

ការរៀបចំគ្រប់គ្រងក្រុងក្រុង ឬក្នុង ឬក្នុង^{ត្រូវ}
ក្នុងក្រុង ឬក្នុងក្នុង ឬក្នុងក្នុង^{ត្រូវ}

อากร
**ทุกๆ กรณีในมติทูลนครราชวินิจฉัยสั่งเชปความรายงานฯ กับปีของความ
รื้อและความชันของอากรใน พ.ศ. ๒๔๙๗ ถึงที่อยู่ปัจจุบัน**

เดือน	ความรื้อของ อากรที่ก่อ ฟาร์มไชท์	การเปลี่ยนแปลง ของอากรที่ก่อ ฟาร์มไชท์	ความชันของ อากรที่ก่อ ฟาร์มไชท์	ความชันของ อากร เบอร์เซนต์
เมษายน	๘๖	๑๗	๗๕	๔๗.๑
พฤษภาคม	๙๗	๖	๙๙	๔๕
มิถุนายน	๙๖	๙	๗๕	๔๙
กรกฎาคม	๙๕	๑๑	๗๔	๔๙.๑
สิงหาคม	๙๖	๑๖	๗๐	๔๙
กันยายน	๙๕	๑๓	๗๖	๔๗.๑
ตุลาคม	๙๗	๑๑	๗๖	๔๗.๑
พฤษกริกายน	๙๔	๙	๗๖	๔๐
ธันวาคม	๙๔	๒๔	๖๐	๔๙
มกราคม	๙๗	๑๑	๗๖	๔๗.๑
กุมภาพันธ์	๙๖	๙	๗๙	๔๗.๑
มีนาคม	๙๗	๙	๗๕	๔๗

เปรียบเทียบอากรกรุงเทพมหานคร ทั้งรื้อและหน่วยทักษิณกับกรุงเทพ
มหานคร

เมืองนครราชสีมา

เมืองนครราชสีมา มีข้อมูลการปรากฎาม
 มากหลายเหตุเรื่อง เที่ยวกางรถไฟฟ้าซ่่างผังเคส
 ให้แบบอย่างสร้างเมืองในรัชกาลสมเด็จพระนา
 ถายน์หาราชยาวยปีรัชกาล ๑,๗๐๐ เมตร กว้าง
 ปีรัชกาล ๑,๐๐๐ เมตร มีคลองรอบ มีประตู
 ๔ ประตู ประตูก้านควันตกเรียกปีรัชกาล
 ประตูก้านเหนือเรียกปีรัชกาลและ ประตูก้าน
 ควันออกเรียกปีรัชกาลล้าน ประตูก้านใต้เรียก
 ปีรัชกาลรอง แต่เดิมที่ว่าการแลบ้านเรือน
 ข้าราชการอยู่ในกำแพงเมืองทั้งนั้น ภายในหลัง
 นาเมื่อตั้งกองทัพที่เมืองนครราชสีมาใน
 รัชกาลที่ ๕ สร้างขึ้นไว้ในท่าวนอกกำแพง

เมืองที่ทำบลบนองข่าวทางผังให้ ฝ่ายพลเรือน
 ก่อสร้างที่พักสำหรับข้าราชการ พลเรือนนอกร
 กำแพงเมืองทั่วมหอนองข่าวทางผังเห็นอ พงษ์
 ทำสำนัມขึ้นเสียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ทำเดิมอย
 นครราชสีมาขึ้นเป็น ๑ ตอน คือทำเลการ
 ค้าขายอยู่นอกเมืองทางทิศตะวันตกต่อเชื่อมเข้า
 ไปในเมือง สถานที่ทำราชการอยู่ในเมือง ที่
 อยู่ข้าราชการแล้วทั้งกรรมทหารของอยู่นอกเมือง
 ทางทิศใต้ ส่วนทางทิศตะวันออกนั้นชั้นนอก
 เมืองยืนคงใหญ่สำหรับขังน้ำเตียงสักวันพานะ
 เรียกว่าหัวทะเล ด้วยทั้งเมืองนครราชสีมา
 ไม่มีแม่น้ำสำคัญเดือนเดียวทางที่แผ่นกิน
 คำ เช่นเมืองสาระบุรีและพระนครศรีอยุธยาเป็น

กัน ได้อาศรัยน้ำลำทะcoldongขันเป็นหัวใจหลามา
แต่เข้าใหญ่ที่เรียกว่าเขาน้ำพุในกรุงพระยาไฟ
ลำทะcoldongนี้ให้ผ่านเมืองนครน้ำทึบเมืองโกราก
เก่า (คือชื่อเจอกันที่กdaleะชำເງົາສູງເນີນເກຍວນ)
มานานเมืองนครราชสีมา แล้วเลยไปตกลำน้ำ
มูล แท้พนแฝ่นกินกรุงทัพเมืองนครราชสีมา
มีต้นเกลือมาก พาให้น้ำในลำทะcoldongเกิด
ใช้บริโภคไม่ได้ แต่ก่อนมาจังกิกทำท่านบเรียก
ว่า กองแรง กองช้าง หนอน้ำ กองทำบสมะชาม
เก่า แล้วชูกเหมือนเรียกว่าลำปูร ชักน้ำก
ไบใช้ที่คลาดโพธิ์กลางตลาดคนในเมืองคร
ราชสีมา สองข้างลำปูร์ทำเป็นสวนคันคลไม้
คลอดทาง แต่ลำน้ำปูร์ไม่พอยังคงทำบึงที่ชั่ง

ทางไปเมืองไซบากอก็ ซ่องคงพระยาไฟ
 ทางไปเมืองสระบุรีก็ ซ่องบูนุน ซ่องสระแก
 ราก และซ่องทะโภชนเป็นทางไปแขวงเมือง
 ปราจีนบุรีก็อยู่ในเขตเมืองนครราชสินีทั้งนั้น
 เพราะฉะนั้นในการศึกษาความทั่วไปของทาง
 ทั้งสองข้างก็ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์
 ชาติฯ ทางนั้นก็ต้องศึกษาเมืองนคร
 ราชสินีเป็นที่ยังไวยกการ ส่วนการค้าขายนั้น
 บรรดาลินค้าที่มาแต่หัวเมืองทางควันออก และ
 สินค้าที่ส่งไปแต่กรุงเทพฯ เพื่อจำหน่ายทาง
 หัวเมืองเหล่านั้น ก็ต้องผ่านซ่องทางที่กล่าวมา
 อาศัยเมืองนครราชสินีเป็นกลางทั้งหลายแล้ว
 เป็นสินค้า เมืองนครราชสินีจึงเป็นที่สำคัญ

ในการค้าขายทั้งอิฐหิน ทั้งเหล็กกล่อง
ม่านรถไฟหลวงสายแรกที่สร้างในประเทศไทย จัง
ทำไปเมืองนครราชสีมา ก่อนทางขึ้น

ต้นน้ำมณฑลนครราชสีมา-

ท้องที่มณฑลนครราชสีมาเป็นที่สำคัญมา^{ที่}
แต่ครั้งเมื่อพวกรขมเป็นใหญ่ในประเทศไทย แต่
พวกรขมอยู่ทางใต้ทั้งราชธานีและเมืองนครชน^น
(ซึ่งไทยเรียกว่าเมืองนครหลวง) ขยาย^{ที่}
อาณาเขตขึ้นมาทางซ้ายหนือเป็นทาง ๗๑
ขยายอาณาเขตขึ้นมาทางแทนแต่เดิมที่ (คือ^{ที่}
มณฑลป่าริมแม่น้ำเจ้าพระยา)^{ที่} มาดลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา^{ที่}
ทั้งเมืองลพบุรีเป็นเมืองหลวงปักธงชัยมณฑล^{ที่}
ตะวันออก ๑ ทั้งเมืองศรีโขทัยเป็นเมืองหลวง^{ที่}

ปักกรองมณฑลสยามมณฑล ๑ คงเมืองสีเทพ
 (อยู่ในแขวงข้าวເກົວເຫື່ອງຈັງທົວກີບເພື່ອງຍົບຍົນ)
 ເປັນເມືອງຫລວງ ปักกรองຫວັນເມືອງໃນລຸ່ມລຳນໍາ
 ບ້າສັກທາງຂາງເຫັນອມຜະລິດ ๑ ທາງກົມຍາຍ
 ຂາດາເຫຼົກຕະກຳທາງ ๑ ນັ້ນ ພວກຊອມເດີນຫັ້ນເຂົາ
 ເຂົ້າໃຈວ່າກົງນີ້ອີງຫຼັງການບັນຍັດວ່າຈ່ອງເສັ່ນຄາມ
 ໃນທົ່ວທີແຜ່ນກີນສູງຫຼັງເປັນມະນຸດອູ້ຍົດ ມະນຸດ
 ນາງຮາຊສົມາ ມະນຸດຮ້ອຍເອົາ ແລະ ມະນຸດອູ້ກຣ
 ພັກນີ້ ເຫັນໃຈວ່າກົງນີ້ອີງຫຼັງການໃນການປັກປອງ
 ເປັນ ๒ ມະນຸດ ກອມມະນຸດຜ່າຍເຫັນອົກມີອັນດີ
 ຫລວງກ່ຽວກົມຫອນຫາກ (ຄອກເມືອງສັກລັນກວບປັກນີ້)
 ແທ່ງ ๑ ມະນຸດກົນກວາຊສົມາເປັນມະນຸດຜ່າຍໄຕ
 ຄົງເມືອງຫລວງທີ່ມີມີມາຍອຍວິມລຳນັ້ນລັກທ່າງ

เมืองนครราชสินี บกนไปทางทิศตะวันออก
ระยะทางประมาณ ๔๕ กิโลเมตรแห่ง ๑ เมือง
พิมายเห็นจะเป็นเมืองสำคัญของขอมยิ่งกว่าเมือง
อื่นในที่แห่นกินสูง เพราะบริเวณเมืองแล้ว
สถานที่ขอมสร้างไว้ด้วยเมืองพิมายคงไม่ใหญ่โตกว่าก้อน ๗ หมก ยังมีบริเวณเมืองและ
เทวสถานที่พวักข้อมสร้างเป็นขนาดย่อมลงมา
ปรากฏอยู่ทั้งนั้น ๆ อิฐหินแบบห่อหุ้ม
เห็นจะสร้างตามทั้งเมืองค่านแลเมืองชน ๑๘
กล่าวแต่แห่งที่สำคัญในเมืองนครราชสินี
บกน ศิลปะเมืองค่าไถเข้าพนมรุ้งในแขวง
จังหวัดชุมพรฯ อย่างทิศใต้ห่างเมืองพิมาย
ไประยะทางประมาณ ๗๐ กิโลเมตรแห่งหนึ่ง

ที่ (วัดพนมวัน) ใกล้เมืองนครราชสีมาขึ้น
ทางทิศตะวันออกจะระยะทางประมาณ ๕ กิโลเมตร
แห่งหนึ่ง ในท้องที่ข้ามแม่น้ำเมืองเรียก
กันว่าเมืองเก่า (อยู่ไม่ห่างทางรถไฟฟันก้า)
ประมาณระยะทางห่างจากเมืองพิมายมาทางทิศ
ตะวันตกประมาณ ๘ กิโลเมตรแห่งหนึ่ง เมือง
ขันอยู่ในท้องที่ข้ามแม่น้ำทุก刹那มานมีเป็น
เมืองเรียกกันว่าเมืองสมารัง (เห็นจะเป็น
เมืองคงก่อน) อย่างกางผังให้ลักษณะของ
อิฐเมืองแห่งนั้น (เห็นจะสร้างภายหลัง) เรียก
กันว่าเมืองโกรากหรือเมืองเก่า (สันนิษฐานว่า
เกิดจะชื่อเมืองโกรากหรือตามชื่อเมืองในอินเดีย
เช่นเดียวกับชื่อเมืองอยุธยา เมืองลพบุรี เมือง

ເພື່ອງບໍ່ (ແລ້ມເອງວາງບໍ່) ຂອງກາງຜົງເຫັນຂໍ
ສຳເນະຄອງເມືອງນິກເຍັນເມືອງໂຄວາຈເຕີມ ພິຈາລາ
ຖຸ ໂຄຍແຜນທີ່ເຫັນໄດ້ວ່າເບີນເມືອງຄ່ານຕັ້ງຮັກຢາກທີ່
ຄົມມາແຜ່ນດິນຕໍ່າ ດ້ວຍກາງເກີນທາງຊ່ອງພະຍາໄຟ
ກັນຊ່ອງພະຍາກລາງໄຟວ່ວມກັນທີ່ເມືອງໂຄວາຈນີ້
ພວກຂອມທີ່ຂໍຍ່າຍກາງແຜ່ນດິນສູງໄປມາຕິກຕ່ອກນີ້
ພວກຂອມກາງແຜ່ນດິນຕໍ່າ ເກີນທາງຊ່ອງພະຍາ
ກລາງແລ້ມພະຍາໄຟເບີນນິກ ແລະ ທາງ ຍັງມີເຫວ
ສັດນພວກຂອມສ່ວັງໄວ້ທີ່ຕຳບລ້ອບຈັບຈຳຢາໃນກອງ
ພະຍາກລາງປ່ຽກງູອຍໆແກ່ຮ່າງທຶນໆ ທາງກອງພະຍາ
ໄຟເມື່ອສ່ວັງວດໄຟກໍ່ຊັບພບເທວຽບປອງຂອມຫລາຍ
ອິນດີ ແຕ່ເຫວສັດນເຫັນຈະສູງເສີມກແລ້ວ
ຈິງຫາໄຟພບ

เมื่อไทยลงมาเป็นใหญ่ในสยามประเทศนั้น
 ครั้งราชวงศ์พระร่วงครองกรุงศรี兆ทัยเป็นราช
 ธานี พระเจ้ารามคำแหงมหาราชซึ่งเสวยราช
 เป็นรัชกาลที่ ๓ เมื่อราศ พ.ศ. ๑๘๒๐ มีอาณาภาพ
 มาก แผ่พระราชนิเวศครอบคลุมสยามประเทศในสมัยนั้น
 ไว้ว่าเชตร์แกนทางทิศใต้กลอกราชและมลายูทาง
 ทิศตะวันตกคลอกกานเมืองหงษะวัด ทางทิศเหนือ
 แต่เมืองแพร์เมืองน่านคลอกกานแม่น้ำโขง แต่
 ทางทิศตะวันออกของเชตร์แกนทางตอนแผ่นดิน
 สูงเพียงกอนเหนือ (คือกองทัมณฑลของกรุงศรี)
 วัดเมืองเวียงจันทร์เวียงคำเป็นที่สุด ตาม
 ความในการกันเห็นไว้ว่าครองนั้น มหาภานคร

ราชสีมา และมณฑลอันทางตอนแผ่นดินสูง
 กับทางทแหน่งกินต่อซึ่งกิจก่อภัยทางควันของ
 ของปากน้ำเข้าพระยา คงแต่เมืองพุขรือไอยรา
 ไปจนมณฑลป่าวรีและมณฑลจันทบุรีคน ยัง
 เป็นอาณาเขตของ สันนิษฐานว่า เมื่อราชวงศ์
 พระร่วงได้เข้าครองแกนขอมมานถึงเท่าที่กล่าวใน
 รายงานแล้ว พระเจ้าแผ่นดินของเห็นจะยอม
 เป็นไนกริ ข้างพระเจ้ารามคำแหงจึงยอมให้
 หัวเมืองซึ่งไทยยังมิเคยกว่าขอมมากนักคงเป็น
 อาณาเขตของกรุงขอมอย่างเดิม ต่อมาเมื่อราوا
 พ.ศ. ๑๗๘๐ เศีย พระเจ้าอยุธยาทรงมีกำลังมากชน
 ให้หัวเมืองชนของขอมตอนอยู่ใกล้ปากน้ำเข้า
 พระยา คือเมืองพุขรือแลเมืองไอยราเป็นทัน

ตลอดการนัดหยาดป่าวิษามาเป็นอาณาเขตของ
 เมืองอ่าทอง แล้วทั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอิศริราช^๕
 เมื่อ พ.ศ. ๑๗๖๓ ในมีพระเจ้าอ่าทองก์เกิดภัย^๖
 กับขอม เหตุที่จะเกิดสังความครั้งนั้น ใน
 หนังสือพระราชพงษายาวการกล่าวว่า เพราะขอม
 “แปลพักตร์” สันนิษฐานว่าเคิมพระเจ้ากรุง
 ขอมเห็นจะยอมยกหัวเมืองเหล่านั้นให้พระเจ้า
 อ่าทอง โภยกดี กรุงพระเจ้าอ่าทองทั้งเป็นอิศริราช^๗
 เป็นอิริภัยพระมหาธรรมราชาลําไทยซึ่งกรุงกรุง
 ศรีอยุธยาเป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง พระ
 บรมลำพงค์เจ้ากรุงขอมซึ่งเสวยราชชนิมพ์เห็น
 เช่นที่ จังคึกะมาซึ่งเข้าเขตแกนคืน ทำนอง
 ความจะเป็นเช่นนี้ สมเด็จพระรามาธิบดีอ่าทอง^๘

จึงให้กองทัพยกออกไปตีกรุงขอม ในสมัยนั้น
 กรุงขอมเสื่อมกำลังลงมากแล้ว กองทัพกรุง
 ครุอยุทธยาคู่กับราชธานีขอม จึงได้หัวเมือง
 ของทางแผ่นดินสูง คือมณฑลนครราชสีมา
 เย็นกัน ตลอดการมณฑลรัตนบุรีมาเย็นเมืองชุม
 ของไทยทั้งแท่งแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีท่อง
 เป็นกันมา แต่ในสมัยนั้นพนพลดเมืองทาง
 มณฑลนครราชสีมาเท่านั้นยังเป็นข้อมูลอยู่โดย
 มาก ทั้งกรุงขอม (คือกรุงกำพชาบคน) ก็ยังไม่
 ยอม臣น้อมราบศรับต่อกี่ว่า ในรัชกาลต่อๆมา
 กองทัพไทยยังต้องยกออกไปตีกรุงกำพชาอีก
 หลายครั้ง การที่ไทยยกกองทัพเมืองทอน
 แผ่นดินสูงในสมัยนั้น เท่านั้นเองรากษามาเพียง

เมืองโกรากเก่า (ที่ตำบลสูงเนิน) เท่านั้น ใน
หนังสือพระราชนิพจน์ ^{ล้วน} ไม่มีเรื่องราวกล่าว
ถึงเมืองนครราชสีมาฯ มาก่อนกินสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช ในรัชกาลนั้นสร้างเมืองสำคัญ
ใกล้ช้ายแคนเป็นข้อมบ្រាកารสำหรับของกัน
พระราชอาณาเขตหดใหญ่เมือง คือเมืองนคร
ศรีธรรมราษฎร์เมือง ๑ เมืองพิศณุโลกเมือง ๑
เมืองเพชรบูรณ์เมือง ๑ ไก่ยินว่าเมืองทนาวดร
กัวยอกเมือง ๑ ในครั้งนั้นให้ยาญูเมืองโกราก
หากเมืองเดินซึ่งอยู่ช้ายแคนไปสร้างเป็นข้อมบ្រាកาร
ขึ้นใหม่ในที่เมืองเกียวน ^{น้ำดี น้ำดี น้ำดี} เช้านามเมืองเกิม
ทั้งสองคือเมืองโกรากกับเมืองเสนา มาผูกเป็น

นามเมืองใหม่ว่าเมืองนครราชสีมา แต่คน
ทั้งหลายยังเรียกนามตามเดิม ใช้คงเรียกัน
ว่าเมืองโภราชานทกวนน์ มีกำลังล่าภัณฑ์มา
แต่ก่อน ทางดูดเร่องในพงษ์ชาวการเหนือว่า
ชุมสิงห์ฟ้าครา ซึ่งพระเจ้าโภคสมกรุงขึ้นที่ต
แต่งให้ไปค้าขายได้หนังราชสีห์ค่อนข้ามาทางน
เมืองจังชือว่าเมืองคุณราชสีห์มาก็งน เป็น
เร่องในตำราเกี่ยวกับที่ว่าเมืองสุพรรณบุรีเกิดขึ้น
เมืองสองพันปี เพราะมีราชบริพารตามเส้าฯ
พระเจ้าแผ่นดินออกบวช ๒,๐๐๐ คน และว่าทำบล
สามเสนในกรุงเทพฯ น ใจเชื่อว่าทำบล
สามเสน เพราะคน ๓๐๐,๐๐๐ นิชาฯ ถากพระ^๑
พุทธรูปที่ม่านเขียนไว้ ล้วนไม่มีมูลทั้งสิ้น

เมืองนครราชสีมา มี ๕ จังหวัด ในท่าเนินบกรัง
 แผ่นดินสมเก้าพะนราภัย และ เมือง คือ เมือง
 นครในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เมือง ๑ เมือง
 ไชยภูมิ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เมือง ๒ เมืองพิมาย
 อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เมือง ๓ เมือง
 บุรีรัมย์ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เมือง ๔ เมืองนางรอง
 อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เมือง ๕ ท่อมา (จะ^{จะ}
 เป็นในครั้งใหญ่บ้างไม่ปรากฏชัด) ทางเมืองชัน^{ชัน}
 เพ็ม เทนมอก ๔ เมือง คือ ทางทิศเหนือของเมือง
 ขามเหนือ จังหวัด ๑ เมืองฯ ครัวส์ ๒ เมืองเกษตร
 สมบูรณ์ ๓ เมืองภูเขียว ๔ เมืองชุมบท ๕
 รวม ๕ เมือง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของ
 เมืองพุกไถสง ๖ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทั้ง

เมืองปะโคน^๑ ใจย^๒ เมืองรัตนบุรี^๓ ทาง
ทิศใต้ตั้งเมืองบึงกง^๔ ใจย^๕ เมืองนกราชสินมา^๖
ใจนเมืองขันรวมเป็น^๗ ๑๔ เมืองกวัยกัน^๘ เมือง
สร้างเมืองใหม่ในครังสมเด็จพระนราภัยนน^๙
ทรงเลือกสรรขาราชการที่เป็นคนสำคัญออกไป^{๑๐}
ครอง ส่วนเมืองอื่นหายากหนาแน่นไม่^{๑๑} ปรากฏ^{๑๒}
แต่ว่าโปรด^{๑๓} ให้พระยาขมราชา (สังข์) ไป^{๑๔}
ครองเมืองนกราชสินมา ให้พระยารามเก^{๑๕} ใจ^{๑๖}
ครองเมืองนกรัตน์รวมราชน^{๑๗} ครั้นสมเด็จพระ^{๑๘}
นราภัยสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๑ พระเพทราชา^{๑๙}
ซึ่งไกร้าวสมบัติ^{๒๐} พระยาขมราชาและพระยาราม^{๒๑}
เก^{๒๒} ไม่ยอมเป็นข้าพระเพறราชา ต่างทั้งแข็ง^{๒๓}
เมืองนกราชสินมาและเมืองนกรัตน์รวมราชน^{๒๔}

กั้วยกัน กองทัพกรุงคริสต์รัชนาธิราชยกขึ้นไปทาง
คงพระยาไฟเป็นครั้งแรกที่ปรากฏในหนังสือ
พระราชพงษ์มหาการ พระยาเมรุมาศท่องสุรัคยา
เมืองนครราชสินามาอย่างพักหนึ่ง แต่สันกำแพง
ต้องหนีไปอยู่กับพระยารามเกโถชนเมืองนครศรี
ธรรมราช ครรนกองทัพกรุงฯ ลงไปคิเมือง
นครศรีธรรมราช พระยาเมรุมาศออกท่องสุรุณ
ตัวตายในที่วบ แต่พระยารามเกโถชนหนีไปได้
เมื่อกองทัพกรุงฯ ตีเมืองนครราชสินามาได้ใน
ครั้งพระยาเมรุมาศ (สังช.) ตั้งแต่นั้นเมืองอยู่นั้น
คงกว่าครึ่งศตวรรษแล้วก็เอาเครื่องสาตราไว้ซึ่ง
สำหรับรักษาเมืองมาเลี้ยงโดยมาก โดยหวังจะ
มีให้มีผู้คิดทรยศได้อีก ต่อมาในรัชกาลนั้นเอง

ມີລາວຊາວ ຫົວເມື່ອຕັນອອກຄນຫັນຈູບຢູ່ງວັງ
 ທັນຕັນເປັນຜູ້ວິເສຍກລັ້າເຂົ້າມາດັ່ງເມື່ອນគຽາ
 ສີມາກັບພຣະພວກເພີ່ມແສ ດັນ ນາພັກອຍທີ່ສາລາ
 ແຫ່ງທັນຂ້າງນອກເມືອນ ແລ້ວໃຫ້ພະຍານຄຣ
 ອາຈສິນາຄນໃໝ່ອກໄປ ພະຍານຄຣວາຈສີມາ
 ຂໍ້ຂ້າງນອກໄປ (ເກີມເຫັນຈະທັນໃຈອກໄປຈັບ) ຄຣັນ
 ອູກຂ້າຍບູ້ງວັງໆ ພະຍານຄຣວາຈສີມາລັບຄຣັນ
 ຄຣັນ (ຄອງເປັນພຣະພວກໄພວ່ພາກນ້ຳເຊື້ອວິຫາ
 ຂ້າຍບູ້ງວັງໆໜັດ) ເຫັນໜີ່ໄຟພັນຕັ້ງຍອມເຫຼົ່າ
 ເປັນພຣະພວກຂ້າຍບູ້ງວັງໆ ແລ້ວລວງໃຫຍກ
 ລົງມາຕັ້ງສົມຜົກນ້ຳເມືອນລົບຍົ່ງ ພະຍານຄຣ
 ອາຈສີມາເປັນໄສີ່ກອຍຢ່ານກອງທັກງວງ ໃນ ຍກຈຸນ
 ໄປຄົງຈົງຈົບຕ້ວຂ້າຍບູ້ງວັງໆກັບພຣະພວກໄດ້ ເຫັນ

จะเป็นเพราะที่เกิดเหตุความนี้ประกอบกับที่การ
ในกรุงฯ เป็นปีกตั้งสันเสื่อนหนามแล้ว จึง
กลับคงกำลังทหารชั้นที่เมืองนครราชสินีมาตั้งแต่
ก่อน ต่อมาปรากฏในหนังสือพระราชพงษ์ราชนาร
ว่าเจ้าเมืองหลวงพระบรมยากร กองทัพมาติ เมือง
เวียงจันทร์ ขอให้กรุงศรีอยุธยาช่วย จึงโปรด
ให้พระยาสารบุรีเป็นนายทัพหน้า ให้พระยานคร
ราชสินี (ซึ่งเข้าใจว่าคงใหม่อกคนหนึ่ง) เป็น
แม่ทัพใหญ่ยกขึ้นไปช่วยเมืองเวียงจันทร์ กอง
ทัพยกขึ้นไปถึงพวກเมืองหลวงพระบรมยากร กอง
เดิกรักษาภัยกลับไปหาต้องรบพุ่งไม่ แต่นั้นไปก็
ไม่ปรากฏเรื่องเมืองนครราชสินีในหนังสือ
พระราชพงษ์ราชนาร ณแหน่งคืนพระเจ้าเอกทัศ

พระท่านสุริยากรนวินทร เมื่อครั้งพม่ามาตีกรุง
ศรีอยุธยาหนหลัง ปรากฏว่าเกณฑ์กองทัพ
เมืองนครราชสีมาลงมารักษากรุงฯ เกินให้
ตั้งถ่ายอยู่ที่วัดพระเดศบดีแห่งข้างใต้พระเนื้อค
แล้วให้พระยาตนาชัยเบศร์คุมลงมารักษาเมือง
ชนบท ครั้นกองทัพพม่ายกมาหากเมืองสมุท
สังคม เมื่อเดือน ๑๐ บระกา พ.ศ. ๒๓๐๘
พระยาตนาชัยเบศร์หนีกลับไปกรุงฯ พากอง
ทัพเมืองนครราชสีมาเห็นนายทัพไม่ต่อสู้遂ศึก
ก์พาคนยักกลับไปบ้านเมืองหาไกรับผู้กับพม่าม'
ต้อมาเมื่อพม่ากำลังทั้งล้อมพระนครศรีอยุธยา
ในชื่อ พ.ศ. ๒๓๐๙ มเรืองราวด้วยวากษ์เมืองนคร
ราชสีมาอีกตอนหนึ่ง เหตุคัวยกรรมหม่นเทพพิช

พญาเชอ ซึ่งเป็นใหญ่ท้องเนเวทศปีปอยู่เมือง
รัตนบุรี ซักชวนพวกชาวเมืองชายทะเลทางตอน
ออกยกเข่นกองทัพมาหังจะมารบทม่าแก้กรุง
ศรีอยุธยา กรมหมื่นเทพพิพิธมาดิ้งเมืองป่าวริน
บุรีให้กองทัพหน้ามาตั้งที่ปากน้ำไอยະกาและชวง^๔
จังหวัดนครนายก พม่ายกไปตั้งที่กองทัพหน้าแตก
กรมหมื่นเทพพิพิธเห็นจะสั่งม่าไม่ได้ก็เลยขันไป
ทางแขวงเมืองนครราชสีมา ไปตั้งอยู่ที่ค่าน^๕
โภกพระยา พระพิษลัยสังกรามผู้ว่าราชการ^๖
เมืองนครนายกับหลวงนรินทร์ (ซึ่งได้เข้าเยือน
พวกกรมหมื่นเทพพิพิธ) ไปตั้งอยู่ที่เมืองนคร
รัตน์ที่ก่อพวกหนัง กรมหมื่นเทพพิพิธคิดจะ^๗
ซักชวนพระยานครราชสีมาให้เกณฑ์กองทัพลง

มารบพม่า แต่พระบานครราชสีมาคนนี้เป็น
ชาวอยุ่ กับพระพิษลัยสังคามผู้ว่าราชการเมือง
นครนายก แต่งคนร้ายให้มาด้อมหัวพระพิษลัย
สังคามกับหลวงนวนทร์เสีย กรมหมื่นเทพ
พิษจึงให้ไปปลดหัวพระบานครราชสีมาเสียข้าง
แล้วเข้าไปคงอยู่ในเมืองนครราชสีมา ขณะนั้น
หลวงแพ่งน้องพระบานครราชสีมาหนีไปยังเมือง
พิมาย ไปเกณฑ์คนยกเป็นกองทัพมาตั้ง
กรมหมื่นเทพพิษให้ปัลงพระชนม์เสีย แต่
พระพิมายไม่เห็นชอบด้วย ขอเอกสารหมื่น
เทพพิษไปคุมไว้ที่เมืองพิมาย ครั้นกรุงศรี
อยุธยาเสียแก่พม่า ชาศึกษาสันพระราชวงศ์ที่จะ
ครองพระราชนาถกร พระพิมายจึงยก

กรมหมื่นเทพพิชัยเป็นใหญ่ชั้นเมืองพิมาย
ที่ได้มีนามปรากฎว่าเจ้าพิมายมีอาณาเขต
คลองกมลกลั่นกรราชสีมา ตั้งเป็นอิศริยะยก
หนึ่ง ในเวลาขันเมืองเป็นจ้าดเมืองครัวเสีย
กรุงศรีอยุธยานั้น ที่ในบริเวณป่ากลางเมืองพิมาย
มีกาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตั้งหนึ่ง แบบ
อย่างสร้างพระอุโบสถเป็นผังชั่งกรุงศรี
อยุธยา เข้าไปว่าเห็นจะเป็นของสร้างครั้งเจ้า
พิมายบังป่ากฏอยู่อย่างหนึ่ง กับที่อยู่ป่ากลาง
ใหญ่นี้อยู่ก่ออิฐไว้แทนศิลาที่ชำรุดไป ก็เห็น
จะเป็นของก่อครั้งเจ้าพิมายยกอย่างหนึ่ง

ในสมัยไกลักษัณกรศรีอยุธยาจะเสียแก่พม่า^๑
ชาคกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๐ นั้น พระเกศทตอแคนไทย

ทางทิศตะวันออกกำลังยุ่งเหยิง กรุงศรีสัตนา
คนหอบังเป็นอิศริยะอยู่ แต่เกิดราบรื่นราษฎร์
สมบักดันเมืองเวียงจันทน์ ส่วนกรุงกำพูชา
เป็นประเทศขึ้นกรุงศรีอยุธยา ก็เกิดชิงราชสมบัติ
กันเอง เป็นชาติทั้งสองประเทศ เพรากันนั้น
การปักครองบ้านเมืองทางตอนแผ่นดินสูงอันน้ำ
เจ้าเมืองเวียงจันทน์มอยเพียงตอนเหนือ (คือ
ที่เป็นมณฑลอกรัตน์) เจ้าเมืองจำป้าศักดิ์
ก็ปักครองเพียงหัวเมืองที่อยู่ใกล้แม่น้ำโขงซึ่ง
ตอนใต้ กรมหมื่นเทพพิชชงเป็นเจ้าพนาย
กม้อบ้านน้ำออยเพียงในเขตมณฑลลุนกราชสินมา
ห้องทันออกจากท่าล่าว คือบรรดาเมืองที่อยู่ใน
มณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลลุบบกันต่างอยู่โดย

ลำพัง ช้างคอกเนื้อพลเมืองเมืองเย็นไทย (ชั่งเรา
เรียกกันว่าลาวพุงขาว) โภยมาก ช้างคอกให้
ทักษิณแคนกรุงกำพูชา คือเมืองสุรินทร์ เมือง
สงขลา เมืองชุมพร เมืองนพวนเมืองเย็นขอน
เมินพน เราเรียกันว่าเชมรข้าคงคงน

เมื่อเจ้าตากมิใช้ได้พม่าไปจากพระนครวิ
ชัยอิยา แล้วมาถึงเมืองขอนบูรีเป็นราชธานีนั้น
ยังมีผู้คงเป็นใหญ่อยู่ในประเทศนอกรักษา ก็คือ
ทางเหนือเจ้าพระฝางก็คือ เจ้าพระยาพิศณุโลก
ก็คือ ทางใต้ออกมาพิมายก็คือ ทางใต้
เจ้านครวิชัยราชนราษฎร์ ก็คือ ท่านไม่ยอมอ่อนน้อม
ต่อพระเจ้ากรุงขอนบูรี ฯ จึงยกกองทัพไปตัดเมือง
พิศณุโลกเมืองอุบุญนาบุชวาล พ.ศ. ๑๓๗๓ แต่ไม่

ถูกอาชญาค์ก่อตั้งล่าทักดี้มา พอดีจะ
 แล้งในบ้านนั้นก็ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองนคร
 ราชสีมา กองทัพกรุงขอนบุรีที่ยกไปครองแยก
 เมื่อ ๒ กองของทัพทั้งสองเข้ากรุงขอนบุรีเสียก็ตามไป
 เอง ยกขึ้นไปทางคงพระยาไฟ เข้าท่าทางคัน
 ควันทาง ให้พระบาทสมเด็จฯ พระพุทธ
 ยอดพ้าวพาไส้ก เมื่อยังกำรงพระยศเป็นพระ
 ราชวินograd กับกรมพระราชนัดบวรมหาสรสิงห
 นาท เมื่อยังกำรงพระยศเป็นพระมหามนตรี
 คุมกองทัพขึ้นไปทางซ่องเว้อแทก (เข้าไว้ว
 ซ่องสังgrave) เข้าท่าทางคันให้ทาง ๑ ฝ่าย
 เข้าพิมายให้เข้าพระยาศรีสวิယวงศ์ผู้สำเร็จราชการ
 แผ่นดิน (คือพระพิมายที่เมื่อยกขึ้นเป็นใหญ่

นั้น) เป็นแม่ทัพใหญ่ ให้มองย่าปลัดทัพม้า
ทหนี่พระเจ้ากรุงชนบุรีไปจากพระนครครอญเชยา
เป็นที่ปุกษา คุณกองทัพมาต่อสู้รักษาแคน
ครั้นนั้นกำลังรพลของเจ้าพินายเห็นจะมันอยู่ ไม่
พอจะรักษาซึ่งมีภาระเรือเมืองนครราชสีมาเป็น
ทั้น จึงประกฎว่า กองทัพเจ้าพระยาคริสตุริยวงศ์
มาทางค่ายสักทางอยู่ที่ค่านขอหัวช้างเห็นเมือง
นครราชสีมาแห่งหนึ่ง แล้วให้ยกตัวซึ่งเป็นที่
พระยาวรวงศักดิ์ราชคุณกองทัพมาทางค่ายสักด
ทางอยู่ที่ค่านกะโตก^(๑) ข้างใต้เมืองนครราชสีมา
อีกแห่ง กองทัพพระเจ้ากรุงชนบุรีได้ยกตัว
ค่านขอหัวช้างเจ้าพระยาคริสตุริยวงศ์ได้ กองทัพ

(๑) ในหนังสือพระราชพงษ์ราواร์ค่านชุนทด ๆ
ตามแผนที่มีได้อบูในทางทัพ

พระมหามนตรพะราชาวนิทรก็ค่ายค่านะໄທก
ແຕກ พระยา wang ศากิราชาหนน ไปทางเมืองเขมร
ท่า กองทัพพระมหามนตรกับพระราชาวนิทร
ตามไปตีไกเมืองเสียมาร្យอิกเมือง ๑ เข้าพมาย
รั่ว่ากองทัพเสียท่าหลบหนี้หมายจะไปอาครัย
เมืองเวียงจันทน์ แต่ชั้นชนะกรรมการเมืองนคร
ราชสีมาตามเข็มด้วยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ จัง
ทรงทังให้ชั้นชนะเป็นพระยานครราชลินา แต่
นักไกเมืองนครราชสีมาเป็นเมืองชั้นกรุง
ชนบุรี แต่พระเจ้ากรุงธนบุรียังคงทำสังคม
ประปรวมพวกทั้งเป็นอิศริยะกอกชน เมื่อป่วย
ป่วยໄกห้มกแล้วยังต้องรับกับพม่าต่อมาอิก
หลาบบี จึงมไกทั้งการปักกรองเมืองนคร

ราชสีมาให้เป็นเขื่อนขันมั่นคง เพราะเหตุนั้น
 เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๘ เวลากำลังกรุงขันฯ ทิกรอบ
 กับพม่าคราวอะแซหุ่นกมาศหัวเมืองเห็นอ
 พระยาเจ้าเมืองนางรอง ขันเป็นเมืองขันของ
 เมืองนครราชสีมา ไม่ซ้ายกับพระยานครราช
 สีมา มาแต่เดิม เห็นได้ที่รังเจ้าเมืองไปขอขัน
 ท่อเจ้าไช่กรองเมืองกรุงจำปาศักดิ์เป็นอิทธิ
 ชัยในสมัยนั้น ฝ่ายเจ้าไช่กรุงว่าไทยคงแพ้พม่า
 อยู่ไว้ พระยานางรองก็ตั้งแข้งเมืองไม่ยอมขัน
 ท่อเมืองนครราชสีมา ครั้นพม่าล่าทัพกลับไป
 แล้ว พระเจ้ากรุงขันบูริงให้พระยาทสมเก้าฯ
 พระพุทธชยอกพ้าฯ พาໄດก เมื่อยังกำรงพระยศ

เมื่อเจ้าพระยาได้รับเสด็จไปปะรำบปรมัมเมื่อ พ.ศ.

๒๗๙ เจ้าพระยาจารึกว่า กองทัพไปยังเมืองนคร
ราชสีมาแล้วให้กองหน้าไปชี้ให้ทั่วพระยานางรอง
มาซึ่งได้ก้าวความว่า เจ้าเมืองจำปาศักดิ์กำลัง^{นี่}
เตรียมกองทัพ ใจของเขามายังกรุงขอนบุรี^{นี่}
จะขอไปที่เมืองจำปาศักดิ์ต่อไป พระเจ้ากรุง^{นี่}
ชนช่องให้กวนพระราชนิเวศน์บูรพาสูงห้าสิบหกนาท^{นี่}
เมื่อยังกำรงพระศรีเมื่อเจ้าพระยาสุรศิริหยอดกองทัพ^{นี่}
ทันนั้นไปอีกทัพหนึ่ง เจ้าพระยาทั้ง ๒ ยก^{นี่}
กองทัพไปที่ไกเมืองนครจำปาศักดิ์แล้วเมื่อ^{นี่}
ทางฝากแม่น้ำโขงผังโน้นเดินเมืองอีกช้อ ให้^{นี่}
หัวเมืองทางริมแม่น้ำโขงชั้งใหญ่ตัดอกกันท่อแยก^{นี่}
กรุงกำแพงชาช่องเป็นประเทศราชขึ้นกรุงขอนบุรีอยู่^{นี่}

แล้ว แล้วให้ไปเกลียกล่อมหัวเมืองเขมรบ้าง
ก็ยอมสามีภักดีที่นั่นที่ไทยทั้ง๒ เมือง ในครั้งนั้น
ราชอาณาเขตกรุงขันบวชยาต่อออกไปทดลอง
แผ่นดินสูงในชนข้างฝ่ายใต้ม่องนครราชสีมา
ไก่ปักครองบังคับบัญชาเหล่าหัวเมืองที่ใต้ใหม่
เมืองนครราชสีมาจึงเป็นเมืองสำคัญยิ่งขึ้นกว่า
แต่ก่อน แต่ในชนนหัวเมืองทางข้างฝ่ายเหนือ
เมืองนครราชสีมาจังคงเป็นอาณาเขตของกรุง
ศรีสัคนาคนหุตอยู่ กวัยพระเจ้าบูรพาเจ้ากรุง
ศรีสัคนาคนหุตได้ทำทักษิณตรัพย์พระเจ้ากรุง
ชนบุรีไว้แต่ก่อน ครั้นเมื่อช ๑๘ พ.ศ. ๒๕๔๗
เกิดสังคมรัตน์ในระหว่างกรุงขันบวชกรุงศรี
สัคนาคนหุต กวัยเหตุเรื่องพระวายเสนาขึ้นเมือง

ເວີຍງັນທັນກົນ । ເຄີມເກີດຂອງບພຣະເຈົ້າບູນສາຮ
ຈຶ່ງອພຍພສນັກພວກຄວາມສຳເນົາອີ່ງ
ທຳບັດຄອນນົກແກ້ງ ໄກດ້ລຳນໍາມຸລ (ໄຟ່ທ່າງຈາກ
ກົດໆຂະໜີ່ອື່ນອົບລວາງຈານເກີຍວັນກ) ຜົ່ງໃນລມັນນ
ກຽງຄົກສັຫຼາກນໍາຫຼຸມໄກປັກຄວອງລົງມາຄົງ ດຽວນ
ເນື້ອເຈົ້າພຣະຍາກົກມີເຈົ້າພຣະຍາສວສ໌ໄປຕີເມືອງ
ນກງານປັກກັດ ພຣະວອເຂົ້າມາສາມີວັກດີຂອງຂັ້ນ
ທ່ອງຖິ່ນ । ພຣະເຈົ້າກຽງຂັ້ນບ່າງທຽງທຽງທີ່ໃຫ້
ພຣະວອປັກຄວອງທັງທີ່ ທີ່ ອີ່ຢູ່ນັ້ນທ່ອມອິນນກ
ຮາງສົມາ ພຣະເຈົ້າບູນສາຮໄດ້ກ່າວບ່ວ່າພຣະວອມາ
ສາມີວັກດີທ່ອງຖິ່ນບໍ່ໄດ້ໂກຮູ້ ໃຫ້ພຣະຍາສູໃ
ຖຸມກຳລັງລົງມາຈົບພຣະວອໜ່າເສື່ອ ພຣະເຈົ້າກຽງ

ขันบ้วงให้พระบาทสมเด็จฯ พระพทธยอดฟ้า
รุ่ฟ้าโลก เมื่อคำรับพระยศเป็นสมเด็จเจ้าพระยา
มหาภราษฎร์คึกเป็นแม่ทัพใหญ่กองทัพชน
ปีที่กรุงศรีสัตนาคนหทัยทางเมืองนครราชสีมา
ทางฯ ให้กรรมพระราชวังขุนยวมมหาสรสิงหนาท
เมืองเป็นเจ้าพระยาสุรศิริ คุณของทัพยกไป
ทางลำแม่น้ำโขง ตั้วเมืองชั้นกรุงศรีสัตนา
คนหทัยปีบรรพาภกษกองทัพสมเด็จเจ้าพระยา
มหาภราษฎร์คึกทั่วเมืองเวียงจันทน์ออกทางฯ
กองทัพไทยคึกไกกรุงศรีสัตนาคนหทัยราชน ได้
พระพทธปัญมາกรากแก้วมรกต กับทั้งเมืองใหญ่
น้อยทั้งปวงบรรดาอยู่ในแผ่นดินสูง ชั่งนี้ได้
เกบชั้นกรุงศรีอยุธยามาแต่ก่อนมาเป็นอาณา

ເຊກວັດທິນ
ເມືອງຫລວງພະບາງກົມາສາມີວັດ
ຂອນເບີນເມືອງຂັນແຕ່ນັນນາ

ມາຄຽງສມຍເມືອດຕັ້ງກຽງຮັດນ ໂກສິນທຣເຢືນ
ຮາຈານີ້ ໃນຮັບກາດທີ່ ໑ ກຽງກັດກາວຢັກກວອງ
ທີ່ເມືອງທາງແຜ່ນດິນສູງ ຕອນວິມແມ່ນ້ຳໂຈງເບີນ
ປະເທດຈາກ ເມືອງ ດີອເມືອງວິ່ງຈັນກົງ^໒
ເມືອງນគរພນນ^໓ ເມືອງນគຮຳປາກົກ^໔ ໃຫ້
ເມືອງນກຮາຈສິນມາຢັກກວອງເມືອງເຊມຮັກງແລດ
ທີ່ເມືອງກອນອັນນີໄດ້ ຊັນທອປະເທດຈາກທັງ ໩ ນັ້ນ
ແຕະກຳບັນຫາວ່າ ເມືອງປະເທດຈາກແລ່ນນັ້ນ
ກົວຍ ເທົ່ານະຍົກເມືອງນກຮາຈສິນມາເຢືນເມືອງເອກ
ໃນຕອນນັ້ນ ຈຶ່ງປ່ຽກງູ້ວ່າຜໍສຳເວົ້າຮາຈກາຣມືອງ
ນິຍົກເບີນເຫັພະຍາ ອັນນັ້ນເມືອງໃນຮັບກາດທັງນັ້ນ

เกอกซ้างເຜົກພັກຄດຊ່າງໄທໃນແຂວງເມືອງຈຸເຊີຍວ້າ
ຂັ້ນເປັນເມືອງຂັ້ນຂອງເມືອງນគຽມສິມາ ແລະ ຂ້າງ
ຂັ້ນຮະວັງເປັນພະບິນທຣໄອຍຣາຊ້າງ । ພຣະເທພ
ກຸມູ້ຈຸເຊັງ । ເສົາຊັງຜູກຊ້າງເຜົກເມືອສົ່ງເຫຼຬ້າ
ມາດີ່ນີ້ເມືອງນគຽມສິມາ ຍັງຮັກຍາໄວ້ປ່າກງານ
ອູ້ໆຊ້າງນັກມື້ອງທາງກຳນັກແຫ້ອ້ານບັນດັບ

ໃນທອນປະໄຍວສັກລັດຖະບານ ເມື່ອເຈົ້ານກວວິຍງ
ຈັກນີ້ອີນທວງສົດົງພິກາລັບ ກຽງທັງເຈົ້າອຸນວງຄົນອັງ
ຈຸ້າຍັນເປັນເຈົ້ານກວວິຍງຈັກນີ້ ເຈົ້າອຸນວງຄົນ
ເຮືອກັນເປັນສາມັຟງວ່າ ເຈົ້ານ ເປັນກວ່າອົງ
ພຣະເຈົ້າບໍ່ມີສາກົນ । ເມື່ອຍັງເປັນຕຳແຫຼ່ງທັງອົບປ່າງ
ເຈົ້ານໄກ້ຄົມກອງທັພເມືອງເວິຍງຈັກນີ້ໄປຫຼືວ່າຍົບ
ພົມາທເມືອງເຊີຍໃໝ່ຄວັງ । ແລກ໌ເມືອງເຊີຍ

ແສນອົກຄວງ ១ ຈຶ່ງເບີນຜົນຕື່ມາດີວ່າ
ພອເຫັນໄກຕຽງເມືອງເວີຍງິນທີ່ມີຫຼາກສູນ
ຮັບກາລົກ ១ ມີເນືອຄວາມກ່າວກັນນາວ່າ ເນືອ
ໃນຮັບກາລົກ ២ ນັ້ນເຫັນຫຼຸດສົກງຄວາມສາມີກັດ
ຕໍ່ອາຊາກາຣມາກໝັ້ນລົງມາເຜົ່າ ។ ແລ້ວລາມາ
ອີ່ນໃນກຽງເທັບ ។ ນັ້ນ ດຳນົມວາຊາກາຣອັນໄກກົງບ
ທຳໂຄຍແຂງແຮງ ຈຶ່ງເບີນຜົນຕື່ມາດີວ່າ ພະຈາກ
ອັກຍາສົກຍ້າ ອົບມາດັງບໍເຄາະ ພ.ສ. ៤៣៦៩ ມີ
ຫຼາກນ ១ ຜົນຕື່ມາດີວ່າ ຖັນຕົວເບີນຜົນຕື່ມາດີວ່າ
ຫຼັກມີເນືອສາລວັນທາງຜົນຕື່ມາດີວ່າ ວິວ
ວິວມີສົມຕົກພວກໄກ້ຫລາຍພັນຍາເບີນກອງທັພ
ນາຕື່ມີເນືອນກຽກຈຳປາສົກຕົກ ເຫັນກຽກຈຳປາສົກຕົກ
(ໄມນອຍ) ສູງໃນໄຕກອງທັງເມືອງທີ່ມາ ຈຶ່ງນ

ท้องคราสั่งให้เจ้าพระยานครราชสีมาயกกองทัพ
ออกไปปราบปาราม และสั่งให้เรือนแต่งกองทัพ
เมืองเวียงจันทน์ ลงมาช่วยปราบปารามกัวยอิก
ทางด้านใต้เจ้าราชนคร (ไย) ซึ่งเป็นเขต
คุมกองทัพลงมาตามท้อง kra กองทัพเมือง
เวียงจันทน์ไปถึงเมืองนครรำปาศักดิ์ก่อนกอง
ทัพเจ้าพระยานครราชสีมา เจ้าราชนครรบชนะ
พวกขัดขืนได้ทัวร์อย่างสาเกียกโง้งกับพระคพวง^ก
เป็นอันมาก ส่งเช้านมาด้วยยังกรุงเทพฯ เมื่อ
เดือนกันยายน พระบาทสมเด็จฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิริห์ว่า
พวกเจ้านายเมืองนครรำปาศักดิ์ขอนและให้
ไปครองเมืองอิกกีคงรักษาเมืองไว้ไม่ได้ และ

ครั้งนั้นเจือนกวางทดลองให้เจ้าราชบุตร (โย้)
เป็นเจ้าเมืองครารำป้าคักครับจะช่วยดูแลนิให้
เกิดเหตุร้ายได้ อีก จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ
ทังเจ้าราชบุตร (โย้) ให้เป็นเจ้านครรำป้าคัก
ด้วยทรงไว้วางพระราชนฤทธิ์ในเจือน ฯ จึงได้
มีสำนักทดลองคำแม่น้ำของลงมาจนถูกฝ่ายใต้
พอดีรัชกาลที่ ๑ เจือนทดลองพระครัวล้วนที่
เมืองสระบุรีไม่ได้คงประสรงค์ก็เป็นขบด เมื่อ
เจือนยกกองทัพลงมาตั้งอยู่ที่เมืองนครราชสินีฯ
ครั้งนั้นสั่งให้กัวกอต้นกรรมการและพวกพลเมือง
ชายหญิงเป็นเชลยจะเอามาไปเมืองเวียงจันทน์ทั้ง
สิ้น คุณหญิงไม้ภารยาพระยาปลัดก์ถูกภาค
ทัณฑียกขึ้นพระครัวด้วย คุณหญิงไม้สนเป็นหญิง

ที่กล้าหาญและมีความสามารถ จึงคิดอยากรับ
พวงกกรรมการแล้วชาวเมืองนครราชสินีมาทูลขอรับ
ไปกวักกัน แกลงทำกำลังแล้วเกรงประชบพวงเมือง
เวียงจันทน์ที่คุณตัวซอกไปให้ค้ายิ่ง แล้วทำ
เป็นข่าวเรื่องให้กันไปช้าๆ ค่อยรวบรวมพวง^{น้ำ}
ครัววนเห็นว่ามีกำลังมากกวักกันแล้ว พอดังที่
ทำบททุ่งสำรีพอกค้างคานอยู่ทันน เวลาดูกพวง^{น้ำ}
ครัวก์พร้อมกันม่าพวงชาวเวียงจันทน์ที่คุยคุณ
ไปคายเกือบหมด เก็บเอาเครื่องสาครวะไว้
สำหรับตัว แล้วหาที่ใช้ภูมิทั้งค่ายมันอยู่ณ
ทำบทนั้น เจ้าอนรักความเมี้ยดเจ้าสหิสารคุณกำลัง^{น้ำ}
ไปประชบพวงครัว พวงครัวก์จัดกันเป็นกระบวน
ทัพ กรรมการผู้ใหญ่คุณผลผู้ชาย ตัวคุณหญิง

ไม้มผลผู้หญิงยกออกตอกองทัพพวกชาวเวียง
รันทน์แตกบัขเย็น พอดเจ้าอนให้ช่าวว่าเจ้า
ราชวงศ์ลงมาทำการไม่สมประสงค์ และที่
กรุงเทพฯ เตรียมกองทัพมายกไป เจ้าอน
กรุบล่าทัพกลับไปเมืองเวียงรันทน์หาไกพวงครัว
เมืองนกราชสินามไม่ โดยความชอบด้วย
เมื่อเสร็จการสังหารแล้วพระยาทสมเกี้ยวฯ
พระนั่งเกด้าเจ้าอยู่หัวทรงคงคุณใหญ่ไม้เบื้อง
ท้าวสุรนารี เหนืออนอย่างพระยาทสมเกี้ยวฯ พระ
พุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงคงคุณใหญ่รันภารยา
พระยาฉลางเชิญท้าวเทพสัตว์ โดยความชอบด้วย
ทรงคุณสัพม่ารักษานเมืองกลางไว้ ให้แก่ต่อก่อนหน้านั้น
เมื่อป่วยชราเดียงรันทน์ราชายแล้ว พระยาท

สมเด็จฯ พระบังเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เลิก
ประเทศราชเวียงจันทน์ แล้วแม่เมืองท่านแกน
รักคังเป็นหัวเมืองน้อยให้ญี่ป่างหัวเมืองชั้นใน
ขั้นหลาຍเมือง หัวเมืองทางแผ่นดินสูงที่มีอยู่
ในขั้นนี้ เช่นเมืองขุบแลเมืองวอຍเรือเมือง
หนองคายเป็นตน เป็นเมืองทั้งครึ่งภัณฑ์
ใหญ่มาก และต่อมาในรัชกาลที่๑ นั้น เมื่อทำ
สังคมภัยญวนก์ได้รับเมืองนครราชสีมาเป็น
กำลังสำคัญของราชการทัพตลอดมาทุกคราว
ในรัชกาลที่๔ เป็นเวลาการค้าขายเริ่มก้าวขึ้น
ไปมาก อนุญาตให้ไฟร์บ้านพลเมืองค้าขาย
กันนา ๆ ประเทศให้ใหญ่สุดๆ การค้าขาย
ที่เมืองนครราชสีมาถูกยกคนเริ่มมาแทนที่นักค้า

เพรະมືພວກພ້ອຄ້າພາກນີ້ໃປຕົງຮັບສື່ລິນຄ້າທາງ
 ຫວັນເມືອງກວັນອອກ ຄືອໜັງເຂັນອາແລ້ໄໝ
 ເປັນທັນ ສ່າງລົງມາຈຳກັນຢ່າຍໃນກຽງເຖິງ ແລ້ວ
 ລິນຄ້າຕ່າງ ໃນກຽງເຖິງ ໄປຈຳກັນຢ່າຍທາງ
 ຫວັນເມືອງກວັນອອກ ເພຣະເມືອງນຄຽງລິມາ
 ມີຄວາມເວົ້າຢູ່ນີ້ໃນສົມບັນນ ເມື່ອຮູ້ບາລປ່ວາງ
 ວ່າຄວາມມີຮາຊານໄວ້ໃຫ້ທ່າງທະເລືອດລັກແໜ່ງ ໂ
 ເມື່ອງນຄຽງລິມາໃຈເປັນທີ່ເລືອດຕົວຍ ໄດ້ໂປ່ງຄາ
 ໄຫພະຍາກສມເຕົ້າພະຍົ່ນເກລຳເກົ້າຍ້ອຍຫວັເສົ່າຊັນ
 ໄປກຽງທຽວທຽວພວກນົມກັບສົມເຕົ້າເຈົ້າພະຍາບຽນ
 ມາຫາສົ່ງສົ່ງວຽກ ເມື່ອຍັງເປັນເຈົ້າພະຍາທີ່ສົມພ
 ພະກລາໄໝ ແຕ່ໄປກຽງເຫັນຄວາມຊັດຂັ້ອງຕົວຍ
 ທາງໄປມາກັບກຽງເຖິງ ຍັງກັນກວນນັກ ອີກ

ปะการหนงว่าที่เมืองนครราชสินามาอยู่ชั้งจะ
อักคักน้ำ พระบาทสมเด็จฯ พระรามเก้าเจ้า
ชัยหัวใจทรงสร้างพระราชวังที่เมืองพิษร หมาย
จะเอาเป็นราชธานีในเวลาต้องการอย่างครั้ง
สมเด็จพระนราภิญมหาราช

ถึงรัชกาลที่ ๔ เมื่อพุกโจรซ้อมย่างเขตร
แกนเมืองหนองคายครองบดี พ.ศ. ๒๕๐๗ ก็
แล้วในการป่วยโจรซ้อมคราวหลัง ๆ ต่อมาก็คิ
ให้ใช้กำลังเมืองนครราชสินามาเป็นสำคัญในการ
ทัพทุกคราว แต่ในส่วนวิธีการปักกรองเมือง
นครราชสินามาเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงเมื่อรัตน
โกสินทร์ ก. (พ.ศ. ๒๕๑๔) เป็นทันมา
ในชั้นโปรดฯ ให้รวมหัวเมืองทางแผ่นดินสูง

ທີ່ເບື້ນ ຕ ມະຫາດ ກອນເຫັນວ່າມະຫາດ
ຕາວພວນ ເຂົາເມືອງຫອນຄາຍເຢືນທ່ວກກາ
ມະຫາດ ၅ ກອນໃຫ້ເວີຍກ່າວມະຫາດຕາວກາ
ເຂົາເມືອງນກຽມປໍາສັກກີເຢືນທ່ວກກາມມະຫາດ ၅
ກອນກາລາງເວີຍກ່າວມະຫາດຕາວກາງ ເຂົາເມືອງ
ນກຽມສີມາເຢືນທ່ວກກາມມະຫາດ ၅ ຖຽງຕັ້ງ
ພຣະເຈົ້ານອັງຍາເຂົອເຢືນຂ້າທລວງສໍາເລົ້າຮາຊກາວຖກ
ມະຫາດ ຄືກາມທລວງປະຈັກຍົກລົກປາຄນ ເນື້ອ
ຍັງດຳກຳພຣະຍົກເຢືນການມິນ ເຢືນຂ້າທລວງໃຫຍ່
ມະຫາດຕາວພວນ ກຣມທລວງພິຊີກປ່ວິ້ຈາກຮ ເຢືນ
ຂ້າທລວງໃຫຍ່ມະຫາດຕາວກາ ກຣມທລວງສຽງພ
ສີກີປະສົງກ ເນື້ອຍັງດຳກຳພຣະຍົກເຢືນການມິນ
ເຢືນຂ້າທລວງໃຫຍ່ມະຫາດຕາວກາງ ຕ່ອມາເມືອ

ইกหัวเมืองเป็นมณฑลเทศบาลวิชาลทั่วทั้งพระราช
อาณาเขตเปลี่ยนนามมณฑลทั้ง๓นั้น มณฑล
ดาวพวนเปลี่ยนชื่อยืนยันมณฑลอกร คงท่าวการ
ณบ้านทอกหมายมากแข็ง ซึ่งยกชนเป็นเมืองอครชาน
มณฑล๑ มณฑลดาวการเปลี่ยนชื่อยืนยันมณฑล
วิสาณ คงท่าวการณเมืองอขบดราษฎรานั่น มณฑล๒
มณฑลนต้อมาแยกออกเป็น ๒ มณฑล ตอน
เหนือเรียกว่ามณฑลร้อยเอ็ด คงท่าวการ
ณเมืองร้อยเอ็ดมณฑล๑ ตอนใต้เรียกว่ามณฑล
ชุมพล คงท่าวการณเมืองอขบดราษฎรานั่น มณฑล๒
ส่วนมณฑลดาวกลางนั้นเปลี่ยนชื่อยืนยันมณฑล
นครราชสีมา คงท่าวการอยู่เมืองนคร
ราชสีมาสืบมา

แต่การสำคัญที่สุด ยังเนื่องด้วยเรื่องท่านาน
 ของเมืองนครราชสีมา ช่างคนขันเมืองในรัชกาล
 ก็ ๔ นั้น คือการทำทางรถไฟตั้งแต่กรุงเทพฯ
 ไปจนถึงเมืองนครราชสีมา ทางรถไฟสายนี้
 ได้บดลงมือสร้าง เมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐
 (พ.ศ. ๒๔๗๔) สร้างสำเร็จได้เบ็ดใช้การถึง
 พระนครครั้งอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึงเมือง
 สระบุรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ แต่สร้างสำเร็จที่สุด
 ทางถนนเมืองนครราชสีมา พระบาทสมเด็จพระ
 จุล惆เกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปเยือนทางรถไฟ
 ถึงเมืองนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน
 รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๘๑) ทรงแต่
 มีรถไฟแล้วเมืองนครราชสีมาก็เริ่มราษฎร์เรื่อง

๙๙

โดยคำขึ้นมา มาในรัชกาลพระบรมราชูปถัมภ์
เกล้าฯ ให้สร้างท่อจากเมืองนครราชสีมาอิฐ
สองสาย สายหนึ่งแยกไปยังกรุงเทพมหานคร
ได้เปิดเดินดูเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๐๘ แล้ว อิฐสายหนึ่งแยกจากเมือง
นครราชสีมาไปเมืองขอนแก่นมุ่งทางทิศตะวันออก
ยังกำลังทำต่ออยู่ทั้งสองสาย

